

**Hız. Peygamber'in Tebliğine Tepkileri Bakımından Abdülmuttalib'in Çocukları
-Asabiyet Bağlamında Bir Değerlendirme-**

Abdülmuttalib's Children in terms of Their Reaction to Prophet Muhammad's Dawah
-An Evaluation in the Context of Asabiyyah-

Esra Atmaca

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı
Assist. Prof., Sakarya University Faculty of Theology, Department of Islamic History
Sakarya / Turkey
esraatmaca@sakarya.edu.tr
orcid.org/0000-0002-5093-3621

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article

Geliş Tarihi: 31 Mart 2021 / **Date Received:** 31 March 2021

Kabul Tarihi: 3 Mayıs 2021 / **Date Accepted:** 3 May 2021

Yayın Tarihi: 30 Haziran 2021 / **Date Published:** 30 June 2021

Yayın Sezonu: Haziran 2021 / **Pub Date Season:** June 2021

Atıf: Atmaca, Esra. "Hz. Peygamber'in Tebliğine Tepkileri Bakımından Abdülmuttalib'in Çocukları -Asabiyet Bağlamında Bir Değerlendirme-". *Akademik Siyer Dergisi* 4 (Haziran 2021), 32-57.

Citation: Atmaca, Esra. "Abdülmuttalib's Children in terms of Their Reaction to Prophet Muhammad's Dawah -An Evaluation in the Context of Asabiyyah-". *Journal of Academic Sirah* 4 (June 2021), 32-57.

<https://doi.org/10.47169/samer.906945>

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/samer> **e-mail:** akademiksiyerdergisi@ksu.edu.tr

Copyright © Published by KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

KSU Sirah Researches Application and Research Center

Kahramanmaraş 46100 Turkey

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Câhiliye dönemi Arap toplumunun en belirgin özelliklerinden birisi kabilelerdeki birlik ve dayanışma ruhu anlamına gelen asabiyyettir. Kabile üyesini koşulsuz koruyup kollamayı, haklının değil akrabasının yanında olmayı salık veren bu dayanışma biçimi İslâm'a uygun olmadığı için Hz. Peygamber, aynı inanç etrafında birleşmek suretiyle din kardeşliğini toplumda yerleştirmeye çalışmıştır. Ancak gerekli hallerde asabiyyetten istifade de etmiştir. Hz. Peygamber önce en yakını olan akrabalarını, Benî Abdülmuttalib'i ve Benî Hâşim'i sonra da tüm Kureyş kabilelerini İslâm'a davet etmiştir. Bu süreçte Abdülmuttalib'in çocuklarından Hz. Peygamber'e her daim destek olan Ebû Tâlib, her fırsatta tebliğe engel olmaya çalışan ve âyetle lanetlenen Ebû Leheb, ilk anda asabiyyet gereği yeni dine girdiğini ilan eden Hz. Hamza, yeğenin güvenli bir çevreye kavuşması için çaba gösteren Hz. Abbas ve Hz. Peygamber'i her zaman cesaretlendiren, çocuklarını dayılarının oğluna destek olmaları için teşvik eden halalarının hem Hz. Peygamber ile hem de kendi aralarında İslâm tebliği hakkında bazı münakaşalar yaşanmıştır. Bu makalede onların aralarındaki tartışmalar ve tebliğe verdikleri tepkiler, asabiyyet bağlamında ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Hz. Peygamber, Tebliğ, Abdülmuttalib, Asabiyyet.

Abstract

One of the most distinctive features of the Arab society in the period of Jahiliya is asabiyyah, which means the spirit of unity and solidarity in tribes. This form of solidarity, which recommends protecting the tribe member unconditionally and being with the relatives, not the righteous, is not suitable for Islam. Therefore, The Prophet tried to establish the religious brotherhood in the society by uniting around the same faith. However, when necessary, he also benefited from asabiyyah. The Prophet first invited his closest relatives, namely the Bani Abdülmuttalib and the Bani Hashim, and then all the Quraysh tribes to Islam. In this process, Abu Talib, one of Abdülmuttalib's children, always supported the Prophet, Abu Lahab tried to prevent the prophet at every opportunity and was cursed with verse, Hamza declared that he had entered the new religion due to asabiyya, Abbas made efforts for his nephew to have a safe environment. His aunts always encouraged The Prophet and encouraged their children to support their uncle's son. There were discussions and conversations between his uncles and aunts about the message of Islam both with The Prophet and among themselves. In this article, their discussions and their reactions to the message of Islam are discussed in the context of asabiyyah.

Keywords: Sirah, Prophet Muhammad, Dawah, Abdülmuttalib, Asabiyyah.

GİRİŞ

Câhiliye dönemi Arap kabilelerindeki birlik ve dayanışma ruhuna *asabiyet* denmektedir. Asabiyet kelimesinin kökü olan *asabe*, terim olarak bir kişinin babası tarafından akraba olduğu şahısları ifade etmektedir.¹ Asabiyet ise geniş manasıyla “aynı soydan gelenlerin veya başka bir sebeple aralarında yakınlık bulunanların muhaliflere karşı birlikte hareket etmelerini sağlayan dayanışma duygusu” şeklinde tarif edilmektedir. Câhiliye Araplarında asabiyet gereği akrabalar, kabilelerinden olan kişileri mutlak manada korumaya ve ne olursa olsun onun yanında olmaya önem verirlerdi. Bu dönemde düzenli bir siyasi birlik ve hukukî yapı bulunmadığı için, kabile üyelerinden birinin maddî veya manevî zararının telâfisi asabiyet sayesinde mümkün olmaktadır. Ancak asabiyet, bilhassa Câhiliye dönemi asabiyeti, İslâm’ın ruhuna aykırıdır. Çünkü bu anlayış gereği bir kimse, haksız bile olsa kavmi tarafından korunmaktaydı.² Hâlbuki İslâm’da insanlar eşit haklara ve sorumluluklara sahiptir, herhangi bir konuda suçlu olan kişi, hangi kabilede, kimin akrabası olursa olsun eyleminin sonuçlarına katlanmak zorundadır.³ Asabiyet kavramına farklı bir açıdan bakan ve onun faydalarına da değinen İbn Haldûn’a (ö. 808/1406) göre herhangi bir zulme uğradığında veya bir felakete maruz kaldığında kişinin akrabalarının buna engel olmak istemesi insanlardaki tabî bir tepkidir. Akralık ne kadar yakın olursa birbirlerine arka çıkmaları ve desteklemeleri de o kadar fazla olur. Aynı bağ, âzat edilen köle veya himaye altına alınan kişilerle de oluşur. İbn Haldûn’a göre asabiyet, menfî yönleri yanı sıra toplayıcı ve birleştirici özelliklere de sahiptir. Ona göre asabiyetten, müspet yöne sevk edilerek fayda elde edilebilir ve bu sayede toplumun güvenliğini sağlamak daha kolay hale gelebilir.⁴ Ayrıca İbn Haldûn, yeni bir din, mezhep veya devlet kurmak isteyenlerin kendi düşüncesi etrafında insanları toplayabilmek için asabiyete ihtiyaç duyduklarını, yani kudretli bir grubun kişiyi desteklemesi gerektiğini söylemektedir. Bu konuyla ilgili olarak bir hadîs-i şerifte geçen şu sözü delil gösterir: “Allah, her peygamberi ancak kudretli kavmi bulunanlar arasından seçerek göndermiştir.”⁵

VII. yüzyılda Mekke’ye hâkim olan kabile Kureyş’tir ve Hz. Peygamber’in dedesi Abdülmuttalib de bu kabilenin Hâşimoğulları kolundandır. Abdülmuttalib’in babası Hâşim b.

-
- ¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1994), 1/605.
- ² Câhiliye dönemi asabiyetini çok açık biçimde yansıtan bazı atasözleri ve beyitler bulunmaktadır. Bir Arap atasözü “İster zalim ister mazlum olsun kardeşine yardım et.” derken bazı şairlerin şiirlerinde “Kardeşim bir topluluğa karşı haksızlık yapınca ben ona yardım etmeyeceksem haksızlığa uğrayınca da yardım etmem.”, “Senin gerçek kardeşin seninle birlikte hareket eder; sen zalim olursan o da seninle birlikte zalim olur.” beyitleri yer almıştır. Mustafa Çağrıncı, “Asabiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991).
- ³ Hz. Peygamber’in Benî Mahzûm’dan bir kadın hakkında söylediği sözler, onun bu konudaki hassasiyetini açıkça göstermektedir. Rivayete göre Benî Mahzûm’dan bir kadın hırsızlık yapmış, ortaya çıkması üzerine Usâme b. Zeyd’den bu konuda aracılık yapması istenmiş ve Hz. Peygamber kararlı bir şekilde şunları buyurmuştur: “Sizden önceki ümmetlerin helakına sebep olan şey, onların soylu ileri gelenlerinden biri hırsızlık yaptığında ceza uygulamazlar, ama toplumun alt tabakalarından olan biri suç işlediğinde ceza verirlerdi. Allah’a yemin ederim ki eğer Muhammed’in kızı Fatma da hırsızlık yapsaydı ellerini keserdim.” Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh* (İstanbul: Dârü’t-Tibâat’l-Âmire, 1315), “Hudûd”, 11. Bayram Kanarya, “Hadislerde Asabiyetin Reddi ve Birlikte Yaşama Ahlakı - Cahiliye Asabiyetinden İslam Toplumuna Doğru-”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 10/3(21) (2018), 842.
- ⁴ Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan (İstanbul, 1991), 1/322-324; Adem Apak, “Kabile Asabiyetinin Mahiyeti Üzerine Değerlendirmeler”, *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2017), 89-90.
- ⁵ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/405. Bu söz, Hz. Peygamber’e aitmiş gibi algılsa da Buhârî’de yer alan bir hadiste Ebü Süfyân ile Rum Kayseri Heraklios arasında geçen konuşma sırasında Heraklios’un bu manada söyledikleri olmalıdır. Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, “Vahy”, 6.

Abdimenâf, annesi ise Selmâ bnt. 'Amr'dır.⁶ Abdülmuttalib, beş veya bir rivayete göre de altı kadınla evlilik yapmıştır. Bu kadınlardan on, on iki veya on üç erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. Erkek çocuklarından Hâris, Abdullah, Zübeyr, Gaydak, Abdülka'be, Kusem, Mukavvim, Hacl ve Dırâr İslâm'dan önce hayatlarını kaybetmişlerdir.⁷ Bu nedenle Abdülmuttalib'in bu oğulları, makalenin inceleme alanına dâhil değildir. Onun, İslâmî dönemde yaşayan oğulları ise Ebû Tâlib, Ebû Leheb, Hz. Hamza ve Hz. Abbas'tır. Bu oğullarından Hz. Hamza ve Hz. Abbas Müslüman olurken, diğer ikisi Ebû Tâlib ve Ebû Leheb Müslüman olmadan hayatlarını kaybetmişlerdir.⁸

Abdülmuttalib'in kızları ise altı tanedir. Bunlar Âtike, Berre, Ervâ, Safiyye, Ümeyme, Ümmü Hakîm Beyza'dır.⁹ Kızları hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Özellikle de Berre, Ümeyme ve Ümmü Hakîm hakkında net bilgiler bulunmamakta, sadece evlilikleri ve çocukları, bir de Hz. Peygamber'in Hayber hurmasından onlara bir miktar verdiği bilinmektedir.¹⁰ Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in halalarından sadece Safiyye'nin Müslüman olduğu zikredilmiş, Âtike'nin Müslümanlığı hakkında ihtilaf edilmiş, bazı rivayetlerde de sadece Safiyye ve Ervâ'nın Mekke döneminde Müslüman oldukları belirtilmiştir.¹¹ Hatta Safiyye, ilk Müslüman olanlar arasında yer almıştır.¹²

Özel olarak Abdülmuttalib'in çocukları hakkında yapılan bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan biri Abdülmuttalib ve kızları,¹³ ikincisi sadece kızları,¹⁴ üçüncüsü ise sadece oğulları¹⁵ hakkında yapılmıştır. Bunlardan başka Ebû Leheb'in Hz. Peygamber'le münasebetleri¹⁶ ve hakkında nâzil olan âyetler,¹⁷ Ebû Tâlib'in edebi kişiliği,¹⁸ Hz. Hamza'nın hayatı ve konumu,¹⁹ Hz. Safiyye'nin hayatı ve mersiyeleleri²⁰ ile ilgili araştırmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda zaman zaman bazı değerlendirmeler yapılmış olsa da müstakil olarak bu şahısların hepsini birlikte asabiyet

⁶ Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd. (Kahire: y.y., ts.), 1/136; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001), 1/62-63; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 1/64.

⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 1/73-74; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/90.

⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 4/5; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/131; 2/289-290; İzzeddîn Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavvaz vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996), 2/67.

⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 1/73.

¹⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 10/45-46.

¹¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 7/6; Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdülmecûd vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995), 8/138.

¹² İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 8/128.

¹³ Osman Adıgüzel, *Hz. Peygamber'in Dedesi Abdülmuttalib ve Halalarının Hayatları* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

¹⁴ Zeynep Yavuz, *Hz. Peygamber'in Halaları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

¹⁵ Ömer Faruk Kiraz, *Hz. Peygamber'in Amcaları* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

¹⁶ Abdülhalim Oflaz, "Ebû Leheb ve Hz. Peygamber ile Olan Münasebetleri", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/1 (2020), 167-185.

¹⁷ Uri Rubin, "Ebû Leheb'in Elleri ve Ka'be'nin Ceylanı", çev. Asım Sankaya, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2017), 358-363.

¹⁸ Ömer Ünal, "Ebû Tâlib: Hayatı ve Edebi Kişiliği", *EKEV Akademi Dergisi* 7/17 (2003), 113-132.

¹⁹ Mehmet Salih Gündüz, "Hz. Hamza'nın Hayatı, Kişiliği ve İslam Tarihindeki Yeri", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2017), 209-240.

²⁰ Aynur Uraler, "Hz. Peygamber'in Ailesinden Bir Hanım: Halası Safiyye bint Abdülmuttalib", *Diyanet İlmî Dergi* 45/2 (2009), 131-138; Mehmet Yılmaz, "Safiyye bint. Abdülmuttalib'in Şiirlerinde Allah Resûlü'ne Mersiye", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 1033-1064.

bağlamında ele alan bir çalışmaya ulaşamadık. Bu nedenle makalemizin konusu, Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in çocuklarının tebliğ tepkileri ve asabiyetin onların davranışları üzerindeki tesiridir.

Kureyş kabilesi arasında Hz. Peygamber'e karşı çıkanlar, özellikle atalarının yanlış yolda olduğuna dair âyetlerin gündeme gelmesiyle düşmanca tavırlar sergilemişler, bundan önce Hz. Peygamber'in söylemlerine ciddi tepkiler vermemişlerdir.²¹ Ancak, bu âyetlerin nâzil olmasıyla tepkiler artmış ve şiddete varan eylemler görülmüştür. İşte bu süreçte Abdülmuttalib'in çocukları nasıl davranmışlardır? Yeğenleri konusundaki tutumlarında ve aralarındaki tartışmalarda asabiyetin yansımaları nelerdir? Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'e olan desteği ile Müslüman olmaması nasıl değerlendirilebilir?²² Abdülmuttalib'in erkek çocuklarından Ebû Leheb ile kız kardeşleri arasında Hz. Peygamber'in İslâm'ı tebliği hakkında yaşanan tartışmalarda, Arap toplumunda kadın ve erkeğin asabiyet anlayışı hakkında bazı ipuçları da bulunmaktadır. Acaba Hz. Peygamber'in halaları ve amcaları, yeğenleri konusunda tartışırken bu konuda neler söylemişlerdir? Bu tartışmalar sırasında erkeklerin kadınlar hakkında sarf ettikleri sözler nelerdir? Bu makalede, bu soruların cevapları bulunarak Abdülmuttalib'in çocuklarının İslâm'ın erken dönemlerinde nasıl bir tavır takındıkları, Arap toplumunun kadınlarının asabiyet konusunda erkeklerden farklı bir tutum sergileyip sergilemedikleri, Abdülmuttalib'in çocuklarının tebliğ ile karşı karşıya kaldıklarında aralarında hangi münakaşaları yaptıkları tespit edilmeye ve tutumlarının sebebi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. TEBLİĞ VE ASABİYET

Hz. Peygamber tebliğ sürecinde, toplum içindeki etkisinin farkında olarak asabiyetten müspet manada istifade etmeye çalışmıştır. Buna bir örnek olarak onun bazı evlilikleri gösterilebilir. Hz. Peygamber'in Yahudi kadınlarla, Müslümanlara savaş açmış olan kabile liderinin kızıyla, Hâlid b. Velîd'in akrabası Ümmü Seleme ve Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe ile yaptığı evlilikler, İslâm'a karşı çok katı tutumlar sergileyen kabilelerin zaman içerisinde bu dine muhabbet beslemelerini sağlamıştır. Tüm bunlarla beraber Hz. Peygamber asabiyet yerine İslâm kardeşliğini öne çıkarmak için peygamberlik süreci boyunca mücadele etmiş, inanç birliğine, ahlâka ve hukuka dayalı bir toplum oluşturmak için gayret etmiştir.²³

Câhiliye toplumunun asabiyetten sonra bir diğer özelliği, atalarının dinine bağlılıklarıdır. Araplar, özellikle de yaşlılar, atalarından gördükleri biçimde inanmaya, onların yapmadığı şeylerden sakınmaya azamî özen gösterirlerdi.²⁴ Onların bu özelliği, Hz. Peygamber'in amca ve

²¹ Müşriklerden en çok tepki alan âyetler şunlardır: "Gördünüz değil mi (âciz durumdaki) Lât'ı, Uzzâ'yı ve üçüncüsü olan diğerini, Menât'ı? Erkekler çocuklar size ve kız çocuklar O'na, öyle mi? Ancak bu insafsızca bir taksim! Bunlar sizin ve atalarınızın putlara taktığı boş isimlerden ibarettir. Allah onlara öyle bir yetki ve güç vermemiştir. Onlar (putperestler) sadece kuruntularına ve kişisel arzularına uyuyorlar. Oysa şimdi onlara rablerinden bir yol gösterici gelmiş bulunmaktadır." Necm 53/19-23.

²² Ebû'l-Feth Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî İbn Seyyidünnâs, 'Uyûnü'l-eser fi fînüni'l-megâzî ve's-şemâil ve's-siyer, thk. Muhammed el-İd el-Hatravî vd. (Medine: Dârü't-Türâs, 1992), 1/188.

²³ Tahsin Koçyiğit, "Asabiyetten Uhuvvete -Medine'de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İslâm Kardeşliğine Dayalı Bir Toplum Oluşturma Stratejisi Üzerine-", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/41 (2015), 13, 19, 36.

²⁴ Hz. Peygamber'in, İslâm'ı tebliğinin ilk yıllarına ve ilk Müslüman olan kişilere bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: İslâm'ı kabul eden zümre arasında genellikle gençler bulunmaktadır. Orta yaşın üzerindeki ve yaşlı denilebilecek Kureyşliler'in, özellikle de kabile liderlerinin, tebliğ tepkileri daha sert ve atalarının dinine bağlılıkları daha karardır. Bu durum, insanoğlunun genç yaşlarda yeni fikirlere daha açık ve yaşlılık döneminde ise geçmişlerine, atalarına

halaları arasında geçen münakaşalarda da açık bir biçimde görülmektedir. Gerek Kureyş kabilesi gerekse Hâşimoğullarının, Kâbe görevleri nedeniyle büyük nüfuz ve fayda elde etmiş olmaları ve bundan mahrum kalabilecekleri endişesi, yeni dine tepki vermelerinin ve atalarının dinine bağlı kalma ısrarlarının önemli bir diğer nedenidir.²⁵

Araplardaki kabile asabiyeti, her ne kadar Hz. Peygamber'in tebliğine karşı koymalarına sebep olsa da, Hâşimoğullarının ona destek olmasını ve onu, Kureyşlilerin verebileceği zarardan korumasını sağlamıştır. Bu hassasiyet ile Ebû Tâlib, hayatının sonuna kadar Hz. Peygamber'i müşriklere karşı korumuş, kabilesi Hâşimoğulları ile birlikte boykot sürecinin sıkıntısını Müslüman olmamasına rağmen Hz. Peygamber'le ve Müslümanlarla birlikte çekmiştir.²⁶ Ebû Tâlib'in yanı sıra Ebû Leheb hariç olmak üzere Hz. Peygamber'in diğer akrabaları da, ona her daim destek olmuşlardır. Ayrıca onlar, kendilerinden Müslüman olanlara eziyet de etmemişlerdir. Hâlbuki birçok Müslüman, kabilesinin baskıları yüzünden Mekke'yi terk edip Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalmıştır. Çünkü Kureyş liderleri, kendi itirazlarına rağmen Hz. Peygamber'in yanında olmaya devam eden Müslüman akrabalarını, kabilenin diğer üyelerini de etkileyebileceklerinden kaygı duyarak sürekli baskı ve zulüm altında tutuyorlardı. Habeşistan'a giden grup içerisinde Hz. Peygamber'in akrabalarından sadece Cafer b. Ebî Tâlib bulunmaktaydı. Onun da ailesinin baskısı nedeniyle değil, bir nevi Hz. Peygamber'in temsilcisi olarak hicret ettiği düşünülmektedir.²⁷ Bunun en açık delili Ebû Tâlib'in, yeğeni Hz. Peygamber'i vefatına kadar korumasıdır. Nitekim yeğenini her türlü kötülükten koruyan Ebû Tâlib'in, oğlunu korumaması ve tehlike altında bırakması mümkün değildir.

2. ABDÜLMUTTALİB'İN ÇOCUKLARININ İSLÂMÎ TEBLİĞE TEPKİLERİ

2.1. Erkek Çocukları

Abdülmuttalib'in İslâmî döneme erişen dört erkek çocuğunun olduğu makalenin girişinde zikredilmişti. Bu çocukların, yeğenleri Hz. Peygamber'in İslâm'ı tebliğiyle karşılaştıklarında tepkileri ve neler söyledikleri asabiyet bağlamında incelenecektir.

2.1.1. Ebû Tâlib

Hz. Peygamber'in hayatında oldukça önemli bir yeri olan ve Abdülmuttalib'in vefat etmeden önce torununun sorumluluğunu devrettiği amcası Ebû Tâlib,²⁸ yaklaşık olarak Hz. Peygamber'den otuz beş sene önce dünyaya gelmiştir.²⁹ Fakat farklı rivayetlerin de bulunması nedeniyle 535-540 yılları arasında bir tarihte doğduğu kabul edilmektedir.³⁰ Babası Abdülmuttalib öldükten sonra Ebû

daha bağlı olması ile alakalı olmanın yanı sıra Arap toplumunda kabile reisinin konumu ile de ilgilidir. Hz. Peygamber'in amcası ve her daim hâmisi olan Ebû Tâlib bile bu taassubu bırakıp İslâm'a girememiştir. Adem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 1/23.

²⁵ Mekke şehri, her yıl Kâbe'ye gelen çok sayıda hacıya ev sahipliği yapar, Kureyş kabilesinin çeşitli kolları, bu işlerin sistemli bir şekilde yürütülmesi için aralarında görevleri paylaşırlardı. Bir kabileye düşen görev, genellikle babadan oğula devam ederdi. Mekkeliler, her açıdan istikrarı sarsabilecek yeni hareketlere menfaatleri gereği şiddetle karşı çıkmışlardır. M. Âsım Köksal, *Hz. Muhammed ve İslâmiyet / Mekke Devri* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1981), 221-222.

²⁶ Câhiliye dönemi Arap toplumu hakkında genel bilgi için bk. Adnan Demircan, *Câhiliye Arapları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 49-50.

²⁷ İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012), 2/135.

²⁸ İbn İshâk, *es-Sîre*, thk. Muhammed Hamidullah (b.y.: y.y., ts.), 47.

²⁹ Cevad Ali, *el-Mufasssal fî târihi kable'l-İslâm* (b.y.: y.y., 1993), 9/697.

³⁰ Hz. Peygamber'in amcaları hakkında en kapsamlı çalışmalardan biri olarak bk. Kiraz, *Hz. Peygamber'in Amcaları*, 57.

Tâlib, Abdülmuttalib ailesinin reisi olarak babasından kalan sikâye³¹ ve rifâde³² vazifelerini üstlenmiştir.³³ O, cömertliği, yardımseverliği, güvenilirliği ile insanlar arasında saygı gören biriydi. Ancak, Ebû Tâlib'in maddî durumu iyi değildi. Babasının vazifesini devralıncaya kadar ticaretle meşgul olmuş olsa da, çok önemli bir kazanç sağlayamamıştır. Bunda, onun aile halkının kalabalık olmasının da etkisi vardır. Bunların üstüne kıtlık, kuraklık gibi sıkıntılar da eklenince Ebû Tâlib'in artık ticaret yapacak gücü kalmamıştır. Bu yüzden Hz. Peygamber, evlendikten sonra amcasına destek olmak için oğullarından Hz. Ali'nin bakımını üstlenmiştir.³⁴

Ebû Tâlib'in İslâm dininden haberdar olması, söz konusu oğlu Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'le namaz kıldığını görmesi üzerine olmuştur.³⁵ Ona bu bilgiyi veren de hanımı Fâtıma'dır. Fâtıma, Ebû Tâlib'i oğlu konusunda uyarmış ve güç yetiremeyeceği işlerin başına gelebileceği endişesini onunla paylaşmıştır. Hz. Ali, henüz tebliğin yakın akrabalara ulaştırılması emri gelmeden önce, Hz. Peygamber'e ilk inananlardan biridir. İki birlikte Mekke vadilerine giderek namaz kılarlardı. İşte bu günlerden birinde yeğeni ve oğlunu namaz kılarken gören Ebû Tâlib, onlara ne yaptıklarını sormuş ve aldığı cevaplarla Hz. Peygamber'in risâleti ve İslâm dininden haberdar olmuştur. Bunun üzerine Ebû Tâlib, yaptığı ve söylediği şeyde bir sakınca olmadığını, ancak kendisinin atalarının dini üzere devam edeceğini söylemiştir. Ayrıca hayatta olduğu müddetçe yeğenini koruyacağına dair de yemin etmiştir. Bu esnada oğlu Hz. Ali'ye de Hz. Peygamber'i desteklemesi, onu yalnız bırakmaması konusunda tavsiyede bulunmuştur.³⁶ Ebû Tâlib, eve döndüğünde konu hakkında karısı ile aralarında geçen konuşmada "Sus! Sen bu işte oğlunu kendi haline bırak. Eğer nefsim, Abdülmuttalib'in dinini değiştirmek hususunda bana boyun eğmiş olsaydı, eğer Kureys kadınlarının kınamalarından korkmuş olmasaydım, ben de muhakkak Muhammed'e tâbi olurum. Çünkü o, yumuşak huylu, doğru sözlü ve temiz biridir." demiştir.³⁷ Ebû Tâlib'in hem bu konuşmasında hem de Hz. Peygamber'e söylediklerinde, atalarının dinine bağlılığı çok net bir biçimde görülmektedir. Bu yalnızca ona mahsus bir durum değildir. Arap kültüründe atalara bağlılık, onların bıraktıkları değerlere sahip çıkmak çok önemlidir. Ebû Tâlib, bu endişeden kurtulabilse İslâm'a gireceğini belirtmektedir. Ama o, toplum tarafından kınanma endişesiyle atalarının yolunu terk etme konusunda yeterince cesaret gösterememiştir. Bunda, kabile reisi olmasının da önemli bir etkisi vardır. Onun, Müslüman olmayarak Hz. Peygamber'i rahatlıkla koruyabildiği, eğer Müslüman olmuş olsaydı Kureyşliler gözünde hiçbir saygınlığı kalmayacağı ve

³¹ Mekkeliler'in ve hac günlerinde Kâbe'yi ziyaret için Mekke'ye gelenlerin su ihtiyaçlarının karşılanması görevidir. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Sikâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/177-178.

³² Hac günlerinde Kâbe'yi ziyaret etmek üzere Mekke'ye gelenlerin yemek ihtiyaçlarının karşılanması görevidir. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Rifâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/97-98.

³³ Belâzürî, *Ensâbü'l-eshrâf*, 4/23-24.

³⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/246; İbn Seyyidünnâs, *'Uyûnü'l-eser*, 1/180. Ebû Tâlib hakkında genel bilgi için bk. Ethem Ruhi Fırlı, "Ebû Tâlib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

³⁵ İbn İshâk'ın kaydına göre Hz. Ali Müslüman olan ilk erkektir. Resûlullah'ı evinde namaz kılarken görünce yeni dinden haberdar olmuş, önce babasına danışmak istemiş, fakat Hz. Peygamber, bunun aralarında sır olarak kalması gerektiğini söyleyince bizzat kendi rızası ile ertesi gün iman etmiştir. İbn İshâk, *es-Sîre*, 118-119.

³⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/246-247; Köksal, *Hiz. Muhammed ve İslâmiyet / Mekke Devri*, 152-153.

³⁷ Ebû Tâlib hayatını kaybettikten sonra eşi Fatıma bnt. Esed, Mekke'de İslâm'a girmiştir. Belâzürî, *Ensâbü'l-eshrâf*, 2/293.

onlarla düşman olacağı için yeğenini koruyamayacağı iddia edilmiş ve bunun Allah'ın hikmeti ile olduğu yorumu da yapılmıştır.³⁸

Ebû Tâlib, Kureyş'in her türlü baskısına rağmen yeğenini korumaya devam etmiş,³⁹ gerekirse yeğeni için savaşmayı bile göze almıştır. Hz. Peygamber, Kureyş'i daveti ve bu sırada karşılaştığı tepkiler sonrasında çok üzülmüş ve bir süre gözden kaybolmuştu. Ebû Tâlib, kardeşleriyle birlikte onu arayıp bulamayınca kabilesinden bazı gençleri toplayarak azılı müşriklerin yanına göndermiş, yeğenine zarar verdikleri anlaşıldığı takdirde onları öldürmelerini istemiştir.⁴⁰ Görüldüğü gibi Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'i korumak için gerekirse eline kılıç alabilecek biriydi. Yine o, boykot günlerinde Hz. Peygamber'e suikast düzenlenebileceğinden korkarak, geceleri onu kendi oğulları ile aynı yerde yatırmıştır.⁴¹

Ebû Tâlib, İslâm davetinin yayılmasından sonra Kureyş'in Hz. Peygamber'e engel olamaması üzerine yaşanan boykot sürecinde, ailesinin ve Müslümanların ihtiyaçlarını karşılamak için tıpkı Hz. Peygamber ve Hz. Hatice gibi zaten kısıtlı olan mal varlığını harcamaktan kaçınmamıştır. Boykot sonlarına doğru ölümünün yaklaştığını sezerek yeğeni adına endişe duymaya başlamış, Kureyşlilerle onu barıştırmak için son bir girişimde bulunmuştur. Aslında bu görüşmenin ilk adımı, Kureyşlilerden gelmiştir. Ebû Tâlib'in ölümü halinde Hz. Hamza ve Hz. Ömer ile baş başa kaldıkları takdirde, aralarında savaş çıkmasının kaçınılmaz olduğunu düşünen müşrikler, Ebû Tâlib ile yeğeni hakkında son bir konuşma yapmışlar, ancak hiçbir sonuç alamamışlardır. Ebû Tâlib, ölümüyle sonuçlanan hastalığı sırasında Hz. Peygamber ile baş başa kaldığında, yeğenin kelime-i şehâdet telkinlerini de daha önce daveti reddetmesine sebep olan aynı endişe ile geri çevirmiştir. Bu esnada Ebû Tâlib şöyle söylemiştir: "Allah'a andolsun ki, Ey kardeşimin oğlu, şayet sana ve senin babanın oğullarına bundan sonra sövme korkusu olmasa ve Kureyş benim onu ancak ölüm korkusundan dolayı söylediğimi zannetmese, elbette onu söylerdim." diyerek iman etmeyi reddetmiştir.⁴² Her ne kadar o sırada yanında bulunan Hz. Abbas, ölmeden önce kelime-i tevhit getirdiğini söylese de Hz. Peygamber duymadığını ifade etmiştir.⁴³ İbn İshâk'tan gelen rivayete göre, yeğenin telkinlerine olumsuz yanıt veren Ebû Tâlib, Abdülmuttaliboğullarını Hz. Muhammed'i korumaları ve hatta ona tabi olmaları konusunda uyarmıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Onlara nasihat ediyorsun, ama kendini unutuyorsun?" deyince Ebû Tâlib: "Evet, bu cümleyi benden, sağlığımda isteseydin, sana tabi olur, dediğini söylerdim. Fakat şimdi ölüm korkusuyla söylemiş olma ithamından çekiniyorum." diye cevap vermiştir.⁴⁴ Ebû Tâlib, bu sözleriyle İslâm'ı sadece ölüm korkusuyla kabul etmiş izlenimi uyandırmamak için reddetmiş gibi görünse de, onun aynı şeyleri İslâm'dan ilk haberdar olduğunda hanımına söylediği göz önüne alındığında, hayat boyu benimsemiş olduğu tavrı değiştirmedeği anlaşılmaktadır. Neticede Ebû Tâlib, ölüm anında bile toplumun kınaması

³⁸ Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türki (b.y.: y.y, 1997), 4/104.

³⁹ İbn İshâk, *es-Sîre*, 131-136; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/265-269; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 230-234.

⁴⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 1/171-172.

⁴¹ İbn İshâk, *es-Sîre*, 141.

⁴² İbn İshâk, *es-Sîre*, 221; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/418-419; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 2/288; İbn Seyyidünnâs, *'Uyûnü'l-eser*, 1/226-227.

⁴³ İbn İshâk, *es-Sîre*, 220-223; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/418-419; İbn Seyyidünnâs, *'Uyûnü'l-eser*, 1/226-227.

⁴⁴ İbn İshâk, *es-Sîre*, 221. Bu olay üzerine 28/Kasas suresinin 56. âyeti nâzil olmuştur: "Kuşkusuz sen istediğini hidayete erdiremezsin. Ama Allah dilediğini hidayete erdirir ve hidayete erecek olanları en iyi O bilir."

korkusundan kurtulamamıştır. İşte bu davranış, Arapların atalara bağlılığının boyutlarını gözler önüne sermektedir.

Sonuç itibariyle Ebû Tâlib, hem asabiyet gereği hem de çok sevdiği için yeğenini sonuna kadar korumuş olsa da, Müslüman olmadan ölmüştür. Hz. Peygamber'e defalarca doğru yolda olduğunu söylese de nefsine yenik düşmüş ve iman etmemiştir. Hz. Peygamber'in, hastalığında ve ölümünden sonra ona dua etmesi üzerine nâzil olduğu belirtilen âyetler vardır.⁴⁵ Bununla birlikte Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara yaptığı iyilikler nedeniyle, cehennemde ateşin en hafif olduğu bir köşesinde, en az azap göreceğine dair rivayetler de bulunmaktadır.⁴⁶ Ebû Tâlib'in Müslüman olduğuna dair birçok tartışma yapılmıştır. Çünkü Müslümanlara ve Hz. Peygamber'e olan desteği nedeniyle Ebû Tâlib'e saygı duyan zümreler, onun Müslüman olmadan ölmesini kabul etmek istememişlerdir.⁴⁷

2.1.2. Ebû Leheb

Hz. Peygamber'in, İslâmî döneme erişen fakat yeni dine tepkisinde sınır tanımayan amcası ise Ebû Leheb'dir. Asıl adı Abdüluzzâ olup doğumu ve hayatına dair çok detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Onun hakkında var olan bilgiler, Hz. Peygamber ile karşı karşıya gelmesi hakkındadır. Ebû Leheb, Abdülmuttalib'in diğer çocuklarının aksine mal ve dünyalık peşinde koşan, bencil biri olarak bilinmektedir. Ebû Leheb'in, yeğeninin düzenlediği yemek daveti sırasında kullandığı şu cümleler, menfaatine ters düşen durumlarda herkesi, ailesinden olan kişileri bile silebileceğini göstermektedir: "Ey Abdülmuttaliboğulları! Bu vallahi bir kötülüktür. Başkaları onun elini tutup bundan alıkoymadan önce, siz onun ellerini tutup bundan alıkoyunuz. Eğer siz, bugün buna boyun eğecek olursanız, onu korumaya kalkacak olursanız, öldürülürsünüz."⁴⁸ Bu sözlerde, Ebû Leheb'in can korkusu taşıdığı, savaşmaktan endişe ettiği görülmektedir. Ebû Leheb'in, hem dünyaya bağlılığı hem de kibrini, Hz. Peygamber'le aralarında geçen şu diyalogda da görebiliriz: Ebû Leheb: "Dinini kabul edersem kazancım ne olacak?" Hz. Peygamber: "Diğer iman sahiplerinin kazandıklarını kazanacaksın." Ebû Leheb: "Benim için bir ayrıcalık yok mu?" Hz. Peygamber: "Daha ne istiyorsun ki?" Ebû Leheb: "Bu din beni diğer insanlarla eşit mi tutuyor?" İşte bu sözlerle o; kibrini, insanlardan üstün olduğu düşüncesini açığa vurmuştur.⁴⁹ Ayrıca, Ebû Leheb'in ataların dini olan putlara tapmakta ne kadar arzulu olduğunu gösteren rivayetler de bulunmaktadır. Uzzâ adlı puta tapan Ebû Uhayha adlı müşrik ile Ebû Leheb arasında geçen konuşmada, bu açıkça görülmektedir. Ebû Uhayha, ölüm döşeğindeyken, kendisinden sonra Uzzâ'ya tapılmayacağına

⁴⁵ "Onlar hem insanları peygamberden uzaklaştırmaya çalışırlar hem de kendileri ondan uzak dururlar. Oysa onlar farkında olmadan kendilerini mahvederler.", "Kuşkusuz sen istediğini hidayete erdiremezsin. Ama Allah dilediğini hidayete erdirir ve hidayete erecek olanları en iyi o bilir." (En'am 6/26) "Müşriklerin cehennemlik oldukları müminler nezdinde açıklık kazandıktan sonra, akraba bile olsalar peygamber de müminler de onların başışlanmalarını dileyemezler." (Tevbe 9/113) İbn İshâk, *es-Sîre*, 222; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 2/289-290.

⁴⁶ Bununla ilgili şu olay anlatılmaktadır: Hz. Peygamber'e, "Ya Resûlullah! Ebû Tâlib'in sana yardımı, seni himayesi, sana şefkati malum. Onun öbür dünyadaki makamı nedir, nerededir? diye sorulunca O: "O, ateşten az bir su içindedir." buyurmuştur. İbn İshâk, *es-Sîre*, 223; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 2/290; İbn Seyyidünnâs, *'Uyûnü'l-eser*, 1/229; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/104-105.

⁴⁷ Mesela Osmanlı ulemâsından Ahmed Hilmi, Ebû Tâlib'in Kureys'le yaptığı son görüşmede Hz. Peygamber hakkında söylediği sözlerin, imanın ilâmı anlamına geldiğini ifade etmektedir. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *İslâm Tarihi* (İstanbul: Akpınar Yayınevi, 1987), 165. Bu konuda yapılan tartışmalar ve yorumlar için bk. Kiraz, *Hz. Peygamber'in Amcaları*, 80-83.

⁴⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/118-119.

⁴⁹ Ali, *Mufasssal*, 7/439.

dair endişesini dile getirip ağlamış, Ebû Leheb ise heyecanla ona tapmaktan vazgeçmeyeceğini belirtmiştir.⁵⁰

Ebû Leheb'in Hz. Peygamber'e kininin, yıllar öncesinde yaşanan bir olayla ilgili olduğuna dair rivayetler vardır. Buna göre Hz. Peygamber, çocukken amcaları Ebû Leheb ile Ebû Tâlib'in bir dövüşüne şahit olmuş ve bu sırada Ebû Tâlib'in kazanması için ona yardım etmiştir. Bunun üzerine Ebû Leheb: "O senin amcan da ben değil miyim? Vallahi kalbim bir daha asla seni sevmeyecek?" demiştir.⁵¹ Bununla birlikte, Hz. Peygamber'in iki kızının Ebû Leheb'in oğullarıyla nişanlanmaları⁵² bu iddiayı çürütmektedir. Eğer Ebû Leheb, çocukluğundan beri Hz. Peygamber'e karşı kin dolu olsaydı, oğullarına onun kızlarını almazdı. Dolayısıyla Ebû Leheb'in şiddetli tepkisinin, çocukluk dönemine dayandırılması uygun değildir.

Ebû Leheb, Hz. Peygamber'in hem yakın akrabalara tebliğ için tertip edilen davetler sırasında hem de Kureyş halkına hitaben Safa Tepesi'nde yaptığı konuşmalarını sabote etmiştir. Bu sırada Hz. Peygamber'e "Günün kalıntısı, ellerin kurusun, bizi bunun için mi çağırdın?" gibi sözler söyleyip itiraz etmesi üzerine, aleyhindeki âyetler⁵³ nâzil olmuştur.⁵⁴

Ebû Tâlib'in ölümü üzerine Hâşimoğulları'nın liderliğini üstlenen Ebû Leheb, eşi ve amcasının ölümünün üzüntüsüyle gününün çoğunu evinde geçiren yeğeni Hz. Muhammed'e gelerek: "Ey Muhammed! Ebû Tâlib hayattayken ne yapıyorsan onu yap. Lât ve Uzzâ'ya yemin olsun ki, ben ölünceye kadar sana kimse dokunamaz." demiştir.⁵⁵ Bu sözler, Ebû Leheb'in reisliği üstlendiği ilk günlerde, tıpkı Ebû Tâlib gibi asabiyetin de bir gereği olarak, yeğenini korumak için elinden gelen her şeyi yapabileceği anlamına gelmekteydi. Gerçekten de ilk günlerde desteği tamdı. Hatta Hz. Peygamber'e hakaret eden bir Müşrik'e karşı çıktığı için, Müslüman olduğuna dair dedikodu bile yapılmıştı. Bu söylenti üzerine Kureyş'in önde gelenleri Ebû Leheb ile görüşmüş ve o da onlara: "Ben Abdülmuttalib'in dininden ayrılmış değilim. Fakat istediğine devam etmesi için yeğenimi koruyorum." demiştir. Bir müddet Hz. Peygamber, güven içerisinde tebliğ faaliyetlerini yürütmeye devam etse de bu durum fazla sürmemiştir. Müşrikler, Ebû Leheb'i yeğenine bazı sorular sorması konusunda kışkırtmışlardı. Bunu yapmalarındaki amaç, amca ile yeğenin arasını açmak ve Hz. Muhammed'i savunmasız bırakmaktı. Ebû Leheb, bu kışkırtmalar üzerine yeğenine Abdülmuttalib'in nerede olduğunu sormuş, Hz. Peygamber'in "Abdülmuttalib de onun gibi ölenler de cehenneme girmiştir." demesi üzerine: "Hayır, vallahi sen, Abdülmuttalib'in ateşte olduğunu

⁵⁰ Ebû'l-Münzir Hişâm b. Muhammed İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-Esnâm* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1995), 23.

⁵¹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/130-131.

⁵² İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 10/36-37.

⁵³ "Ebû Leheb'in elleri kurusun! Kurudu zaten. Ona ne malı fayda verdi ne de kazandığı başka şeyler. O, alev alev yanan ateşe atılacak! Dedikodu yapıp söz taşıyan karısı da. Boynunda ipten bükülmüş bir halat bulunacak." (Tebbet 111/1-5).

⁵⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 1/169-170; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/120-121. Bu sûrenin nâzil olmasına sebep olarak, İbn Hişâm başka bir olayı aktarmaktadır. Detaylı bilgi için bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/351. Ayrıca Uri Rubin adlı araştırmacı da bu sûrenin ilk iki âyetinin, Ebû Leheb'in İslâm'dan önce karıştığı bir hırsızlık olayı ile ilgili olduğunu iddia etmekte ve bu iddiasına çeşitli deliller getirmektedir. Detaylı bilgi için bk. Rubin, "Ebû Leheb'in Elleri ve Ka'be'nin Ceylanı".

⁵⁵ Ebû Leheb'in bu kısa süren himayesinin ailesinin baskısıyla olduğu açıktır. Çünkü Ebû Leheb, daha önce Hz. Peygamber'i durdurmak konusunda ailesini ikna etmeye çalışmış, onu yıldırma için çok çaba göstermiştir. Ailenin reisi olduktan sonra ise özellikle de kız kardeşlerinin baskısı ile yeğenini korumak durumunda kalmıştır.

söyledikçe sana düşman olmaya devam edeceğim.” diyerek himayesini kaldırmış⁵⁶ ve bu olaydan sonra Hz. Peygamber, güvenilir bir başka yer aramaya başlamıştır.

Hz. Peygamber, insanları ziyaret ederek onları yeni dine davet ettiğinde Ebû Leheb, yeğenini takip etmiş⁵⁷ ve onlara “Ey insanlar! O, size atalarınızın dinini terk etmenizi emrediyor. Sakın onu dinlemeyin.” diyerek insanların tebliğ olumlu yaklaşımlarına engel olmak istemiştir.⁵⁸ Yine o, Hz. Peygamber’in Mekke’den ümidini kesmesi üzerine yeni bir melce’ arayışı sırasında hac zamanlarında yaptığı görüşmeleri de takip etmiş ve insanları onu dinlememeleri konusunda ikaz etmiştir. Bu sırada yeğenini bozgunculuk, yalancılık, sapıklıkla itham etmesi nedeniyle insanlar, Hz. Peygamber’in kavmi içerisinde bile sevilmeyen, bozguncu biri olduğu zannına kapılmışlardır. Hatta Hz. Peygamber’e hakaret ettikleri bile olmuştur. “Senin ailen ve akrabaların sana tabi olmadıklarına göre onlar seni daha iyi biliyorlar.” demişler,⁵⁹ “Bakın hele! Kavmini bozup dağıtan bir adam bizi ıslâh etmek istiyor!” diyerek Hz. Peygamber’le alay etmişlerdir.⁶⁰

Ebû Leheb, Bedir Savaşı’na iştirak etmemiştir. Bunun için çeşitli sebepler ileri sürülmüştür. Ancak bu savaşa katılmadığı, savaştan kısa bir süre (muhtemelen yedi gün) sonra öldüğü kesin olarak bilinmektedir.⁶¹ Ebû Leheb’in tebliğ tepki göstermesinin en önemli sebebi ataların dinine bağlılık ve bunun Mekke toplumundaki değeridir. O, asabiyete rağmen yeğenini korumamış, aksine ona engel olmak için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Yeni dinin sosyo-kültürel konumunu sarsacağı, insanlar arasında eşitlik oluşacağı için itibarını kaybedeceği düşüncesi, onu İslâm’a ve yeğenine karşı gelmeye teşvik etmiştir. Onun bu tavrında, Ümeyyeoğullarına mensup olan eşi Ümmü Cemil’in de önemli bir etkisi olduğu görülmektedir.⁶² Neticede Hz. Peygamber’in amcası olmasına rağmen adına sûre nâzil olan ve davranışları âyetle yerilen bir müşrik olarak hayatını kaybetmiştir.⁶³

2.1.3. Hz. Hamza

Hz. Peygamber’in bir diğer amcası Hz. Hamza, tebliğin ilk yıllarında Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber’den iki veya dört yıl önce (iki yıl daha doğru kabul edilmiştir) dünyaya gelmiş ve Hz. Peygamber’le, Ebû Leheb’in mevlâsı Süveybe’den birlikte süt emdikleri için sütkardeş olmuşlardır.⁶⁴ Abdülmuttalib’in oğulları arasında iman eden iki kişiden biri olan Hz. Hamza’nın, gençlik yılları

⁵⁶ İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-kebîr*, 1/179-180; Belâzürî, *Ensâbü’l-eşrâf*, 1/121.

⁵⁷ Belâzürî, *Ensâbü’l-eşrâf*, 1/237-238.

⁵⁸ İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-kebîr*, 1/184; İbn Seyyidünnâs, *‘Uyûnü’l-eser*, 1/190, 257.

⁵⁹ İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-kebîr*, 1/184.

⁶⁰ Köksal, *Hz. Muhammed ve İslâmiyet / Mekke Devri*, 365-366.

⁶¹ Belâzürî, *Ensâbü’l-eşrâf*, 1/131. Ebû Leheb hakkında genel bilgi için bk. Mehmet Ali Kapar, “Ebû Leheb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

⁶² Hz. Peygamber’in tebliğine karşı çıkılmasında, kabileler arası mücadelelerin de önemli bir yeri vardır. Rakip kabileler, Hâşimoğullarının içlerinden bir peygamberin çıkması ile üstün konuma geleceklerini düşünerek bu davete çok sert tepki göstermiş ve tebliğ engel olmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Bu kabileler arasında Ümmü Cemil’in kabilesi Ümeyyeoğullarının da önemli bir yeri vardır. Hatta Hâşimoğulları ve Ümeyyeoğulları uzun yıllar kulak kulağa giden yarış atı gibi birbirleriyle şeref ve üstünlük yönünden çekişip durmuşlardır. Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, 1/162. Kabileler arası rekabet kaynaklı itirazları yanı sıra Ümmü Cemil’in Hz. Peygamber’i şair olarak gördüğü de anlaşılmaktadır. Tebbet sûresi nâzil olduktan bunu haber alan Ümmü Cemil, Hz. Peygamber’in yanına gidip, “.....O şairse ben de şairim. Ben de onun gibi söylerim, onu hicvederim.” demiştir. Köksal, *Hz. Muhammed ve İslâmiyet / Mekke Devri*, 301-302.

⁶³ Oflaz, “Ebû Leheb ve Hz. Peygamber ile Olan Münasebetleri”.

⁶⁴ İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-gâbe*, 2/67; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 2/37.

hakkında neredeyse hiç bilgi yoktur. İyi bir güreşçi olduğu, iyi kılıç kullandığı, avlanmayı sevdiği ve cesur biri olduğu bilinmektedir. Hz. Hamza'nın Müslüman olması, Ebû Cehil'in Hz. Peygamber'e hakaret ettiği, onu incittiği haberini alması üzerine aniden olmuştur. Anlık bir kızgınlıkla Ebû Cehil'in karşısına çıkmış, hatta onu yaralamış ve kendisinin de yeni dine tabi olduğunu söylemiştir. Bu karşılaşmada Ebû Cehil'in, onu korumak için öne çıkan Benî Mahzûm'dan kişileri durdurması, kendisinin Hz. Hamza'nın yeğenine kötü sövdüğünü itiraf etmesi, asabiyet gereği onun davranışını haklı görmesindedir.⁶⁵ Ancak yeni dine girdiğini ilan etmiş olsa da, Hz. Hamza'nın tereddütleri vardı. Sonraki güne kadar bu konuda endişeleri devam etmiş ve doğru karar vermesi için dua etmiştir. Ertesi gün, yeğeni ile yaptığı uzun bir konuşmadan ve yeni din hakkında detaylı bilgi sahibi olduktan sonra, iman kalbine tam olarak yerleşmiş ve şüpheleri kalmamıştır.⁶⁶ Hz. Hamza'nın, risâletin ikinci⁶⁷ veya üçüncü senesinde Müslüman olduğu rivayet edilmiştir. ⁶⁸ O, kızgınlığı ve asabiyet duyguları ile Ebû Cehil'e çıkmıştır. Ebû Cehil ise bunun farkındadır ve bu yüzden Hamza'nın üzerine yürüyen akrabalarına engel olmuştur. Dolayısıyla, Hz. Hamza'nın ilk anda asabiyet duygusu gereği yeğenini koruma içgüdüleriyle Müslüman olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Hz. Hamza'nın Müslüman olması, Hz. Peygamber'i güçlendirmiştir. Bu yüzden Kureyşliler, bazı eziyetleri yapmaktan çekinmişlerdir.⁶⁹ Hz. Hamza, Medine'ye hicret etmiş ve Bedir, Uhud gibi savaşlarda büyük yararlıklar göstermiştir. Bu savaşlarda o, iki kılıç ile savaşmış, Uhud Savaşı'nda ise şehit edilmiştir. Savaşlardaki cengâverliği, cesareti ve kahramanlığı nedeniyle ona, "Allah'ın aslanı" lakabı verilmiştir.⁷⁰

2.1.4. Hz. Abbas

İslâmî döneme erişen ve Müslüman olma zamanı çok net olmasa da Hz. Peygamber'in her zaman destekçisi olan diğer amcası ise Hz. Abbas'tır. Hz. Abbas, Hz. Peygamber'den iki⁷¹ veya üç yaş büyüktür.⁷² Hz. Abbas'ın çocukluk ve gençlik yılları hakkında da çok az bilgi bulunmaktadır. Gür sesi sayesinde çok uzak mesafelere sesini duyurabilen, çevresince iyiliksever, zeki, köle âzat etmeyi seven biri olarak tanınan Hz. Abbas, insanların değer verdiği, heybetli, dünya malına düşkünlüğü ile birlikte çok da cömert biriydi.⁷³ Ticaretle geçimini sağlayan Hz. Abbas, Kureyş'in en büyük tüccarlarındanı. Zengin biri olduğu için insanlar ondan borç ister, o da faiziyle geri almak suretiyle verirdi. Ancak, faizi yasaklayan âyetlerin gelişi ve Vedâ Hutbesi'nde bunun kesin olarak yasaklanmasıyla faiz almayı bırakmıştır.⁷⁴ Babası Abdülmuttalib, sikâye görevini oğlu Ebû Tâlib'e vermişti. Ancak Ebû Tâlib, bu vazifeyi yürütebilecek kadar serveti olmadığından iki yıl üst üste bu

⁶⁵ İbn İshâk, *es-Sîre*, 151-152; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/291-292; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 3/8; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2 & 67-68; İbn Seyyidünnâs, *'Uyûnü'l-eser*, 1/195; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/83.

⁶⁶ İbn İshâk, *es-Sîre*, 152-153; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/84.

⁶⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/67; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 2/37.

⁶⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 2/37.

⁶⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/67-68.

⁷⁰ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/68; İbn Seyyidünnâs, *'Uyûnü'l-eser*, 2/384-385. Hz. Hamza'nın hayatı hakkında bk. Hüseyin Algül, "Hamza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997).

⁷¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3/163; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 4/30.

⁷² İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 4/5; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/89; 4/8; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3/163.

⁷³ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 4/29; İbn Seyyidünnâs, *'Uyûnü'l-eser*, 2/386.

⁷⁴ Ali, *Mufasssal*, 7/310.

amaçla kardeşi Hz. Abbas'tan borç almış, sonra da bu işin altından kalkamayacağını anlayınca sikâye vazifesini kardeşine devretmiştir. Hz. Abbas, Mekke'nin fethinden sonra bu görevine devam etmiştir. Ayrıca o, Tâif'ten getirdiği üzümlerle yaptığı şerbeti hacılara ikram etmiş ve bu âdeti, ondan sonra ailesinden gelenler devam ettirmişlerdir.⁷⁵

Hz. Abbas, Ebû Cehil'in⁷⁶ Hz. Peygamber'le uğraşmasına, onu rahatsız etmesine çok kızılıyordu. Bir defasında o, namaz kılan Hz. Peygamber'e engel olmaya çalıştığı için Ebû Cehil'e kızıp onun bir yalancı olduğunu söylemişti. Hatta bu olay üzerine "Namaz kılanı engelleyeni gördün mü?"⁷⁷ diye başlayan ve davranışlarından vazgeçmezlerse cehenneme sürüklenecekleri şeklinde devam eden âyetler nâzil olmuştur.⁷⁸ Rivayete göre Hz. Abbas, boykot günlerinde kabilesinin ihtiyaçları için çabalamış, yiyecek satın almak için Ebû Tâlib mahallesinden çıkınca, Ebû Cehil ona saldırmak istemiş, fakat Allah ona mâni olmuştur.⁷⁹

Hz. Abbas'ın ne zaman Müslüman olduğu, tartışma konusudur. Bazıları, onun çok erken dönemde Müslüman olduğunu, fakat bir nevi ajanlık yapmak için Mekke'de kaldığını söylerken, bazıları da Müslüman olmasına rağmen sikâye ve rifâde görevlerini kaybetmekten endişe ettiği için bunu gizlediğini söylemişlerdir.⁸⁰ Müslüman oluşunu, Mekke'nin fethine kadar götürenler de vardır. Fakat Mekke'nin fethinden önce Müslüman olduğu düşünülmektedir. İbn Sa'd onu, Uhud'a katılanlar arasında saymıştır.⁸¹ İbn Hişâm, Mekke'nin fethinden önce, yolda bulunan Hz. Peygamber'in yanına, ailesiyle birlikte hicret ettiğini söylemektedir.⁸² Hz. Abbas'ın eşi Lübâbe bnt. Hâris ise çok erken vakitte Müslüman olanlardandır.⁸³

Hz. Abbas, her ne kadar geç bir vakitte Müslüman olmuş ve Bedir Savaşı'na müşrikler safında -zorla- katılmış olsa da Hz. Peygamber'e her zaman sevgi ve saygıyla yaklaşmış, birbirlerini koruyup kollamışlardır. Akabe Görüşmelerinde bulunması, Hz. Peygamber'in bu görüşmeleri gizlice yapabilmesini sağlaması ve bu görüşmeler sırasında Yesribililere yaptığı uyarılar, onun yeğenini koruma çabasını net bir şekilde göstermektedir.⁸⁴ İbn Hişâm, İbn İshâk'tan naklen, onun bu sırada eski dini üzere olduğunu açıkça ifade etmektedir.⁸⁵ Yine onun, kardeşi Hz. Hamza'yı hicret etmesi için cesaretlendirmiş olabileceği ve bu sayede yeğenin korunabileceğini düşündüğü iddia edilmiştir.⁸⁶ Bedir Savaşı öncesinde, gizlice Hz. Peygamber'i haberdar edip bu savaşa istemeyerek

⁷⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 4/23-24.

⁷⁶ Kureyş kabilesi içerisinde geçmişten gelen kabile mücadelelerinin, tebliğe verilen tepkilerde önemli bir yeri vardır. Kureyş'in Mahzûmoğulları koluna mensup olan Ebû Cehil, bizzat Hâşimoğullarından gelen bir peygamberi kabul etmeyeceğini, çünkü rakip kabilede çıkan bir peygamberin onları soy bakımından daha üstün yapacağını söylemiştir. Neticede Ebû Cehil, ölene kadar hem Hz. Peygamber'in hem de İslâm'ın en azılı düşmanlarından biri olmuştur. Detaylı bilgi için bk. Mehmet Ali Kapar, "Ebû Cehil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/117-118.

⁷⁷ "Gördün mü bir kulu namaz kılarken engelleyen o adamı? Peki, düşündün mü (ey inkârcı), ya o kul doğru yolda ise? Yahut günahattan sakınmaya çağırıyorsa! Düşündün mü (Ey Resulüm), ya o adam hakkı inkâr ediyor, sırt çeviriyorsa! Allah'ın her şeyi gördüğünü bilmiyor mu o?" Alak 96/9-14.

⁷⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/126.

⁷⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/235.

⁸⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 4/9.

⁸¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 4/5.

⁸² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/400.

⁸³ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 4/7.

⁸⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 4/7-8; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/253-254; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3/163.

⁸⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/441-442; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3/163.

⁸⁶ Kiraz, *Hz. Peygamber'in Amcaları*, 148.

katıldığını yazan, Uhud Savaşı öncesi Mekke'den ordunun çıktığı ve donanımı hakkında bilgi veren de Hz. Abbas olmuştur.⁸⁷

Hz. Abbas'ın, Bedir öncesi Müslüman olduğuna dair İbn Abbas şunları söylemiştir: "Mekke'de bizden, Hâşimoğullarından olanlar Müslüman olmuşlardı, onlar Müslümanlıklarını gizliyorlardı. Ebû Leheb ve Kureyş'in üzerlerine gelmesi ve kendilerini de bağlamalarından endişe ettikleri için bunu gizliyorlardı. Bu yüzden Hz. Peygamber Bedir günü, 'Sizden kim Abbas, Tâlib, Akil, Nevfel ve Ebû Süfyân⁸⁸ ile karşılaşırsa onları öldürmesin. Zira onlar zor kullanılarak çıkarıldılar!' demiştir."⁸⁹ Hz. Peygamber'in bu uyarısına karşı çıkan, kendi akrabalarının öldürülmesine ses çıkarılmazken, Hâşimoğullarının öldürülmemesi emri verilmesini kabul etmek istemeyen sahâbeden bazı kişiler olmuştur. Hz. Peygamber onlara akrabalarının kendi rızalarıyla isteyerek üzerlerine geldiklerini, Hâşimoğullarının ise zorla yola çıkarıldıklarını söylemiştir.⁹⁰

Hz. Abbas, Bedir Savaşı'nda esir düşenler arasında olunca, Müslümanlar, onu inkârcı olması ve akrabalık bağını terk etmesinden dolayı kınamışlar, o da Mekke'de üstlendiği şerefli vazifelerini sayarak iyi taraflarının görmezden gelinmemesini istemiştir. Bu süreçle ilgili rivayet edilen bir diğer diyalogda Hz. Abbas, Müslüman olduğu halde yola çıkmak zorunda kaldığını söylemiş, Hz. Peygamber ise zahire göre hüküm vermek zorunda olduğu için fidye ödemesi gerektiğini belirtmiştir. Neticede Hz. Abbas, fidyesini ödemek zorunda kalmıştır. Bu konuda yardımcı olmak isteyen Ensar'a da Hz. Peygamber izin vermemiştir.⁹¹

Mekke'nin fethinden kısa bir süre sonra yaşanan Huneyn Gazvesi'nin başlarında Müslüman ordusu bozguna uğramış, dağılmaya başlamıştı. Bu sırada Hz. Peygamber'in etrafında kalan az sayıdaki kişiden biri de Hz. Abbas'tır. O, Hz. Peygamber'in emriyle gür sesi sayesinde insanları tekrar bir araya toplamayı başarmıştır.⁹²

Sonuç olarak Hz. Abbas'ın, özellikle de kardeşi Ebû Tâlib'in ölümünden sonra asabiyetin gereği olarak Hz. Peygamber'i koruduğu ve güvenli bir yere gidebilmesi için çabaladığı görülmektedir.

2.2. Kız Çocukları

Abdülmuttalib'in kızları Berre, Ümeyme ve Ümmü Hakîm Beyza hakkında net bilginin olmadığı daha önce ifade edilmişti. Hz. Peygamber'in bu üç halası hakkındaki bilgiler; evlilikleri, çocukları, torunları ve babaları için söyledikleri mersiyelerle sınırlıdır.⁹³ Ayrıca Hz. Peygamber'in Ümeyme'ye Hayber gelirlerinden pay ayırmasından yola çıkılarak onun Müslüman olduğu yorumu

⁸⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 4/9; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 4/30.

⁸⁸ Burada zikredilen Ümeyyeoğulları'ndan olan Ebû Süfyân değil, Hâşimoğulları'ndan aynı ismi taşıyan kişidir.

⁸⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 4/9 vd; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3/163-164.

⁹⁰ Olay, şu şekilde cereyan etmiştir: Mekke'den ordu hareket ettikten sonra bazı kişiler Kureyş'i yadırgamış, Hâşimoğulları'nı şehirde bırakmakla hata ettiklerini, Hz. Muhammed'in yenmesi durumunda Mekke'deki güçlerini de kaybedeceklerini, Hz. Muhammed'i yendikleri takdirde de Mekke'de bıraktıkları ailelerinin tehlike altında olacağını, bu yüzden onların da savaşa katılmaları gerektiğini söylemişlerdir. Böylece Abbas, Nevfel, Tâlib ve Akil zorla çıkarılmışlardı. İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 4/9 vd.

⁹¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 4/12-13.

⁹² İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 4/17; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/444-445; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 4/9-10; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3/164. Hz. Abbas hakkında bilgi için ayrıca bk. "Abbas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988).

⁹³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/169 vd; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/85-86.

yapılmıştır.⁹⁴ Bu bilgi eksikliği nedeniyle, adı geçen üç halası hakkında daha fazla bir şey söylenemeyecek, burada diğer üç halası (Safiyye, Ervâ ve Âtike) ve tebliğe tepkileri hakkındaki bilgiler ele alınacaktır.

2.2.1. Âtike

Hız. Peygamber'in, İslâmî döneme eriştiği kesin olarak bilinen halalarından biri Âtike'dir. Âtike'nin doğum ve ölüm tarihine dair net bilgiler yoktur. İbn Sa'd, onun Mekke'de Müslüman olduğunu ve Medine'ye hicret ettiğini aktarmaktadır.⁹⁵ İslâm Tarihi kaynaklarında onunla ilgili anlatılan en önemli olay, Bedir Savaşı öncesi Kureyşlilerin bozguna uğrayacağına işaret olan rüyayı görmesidir. Gördüğü rüyayı sadece kardeşi Hz. Abbas'a anlatmış, her ne kadar bu rüyanın kimseye anlatılmaması konusunda aralarında anlaşsalar da Hz. Abbas'ın güvendiği kişilere, onların da başkalarına aktarmasıyla rüya Mekke'de hızlıca yayılmıştır. Âtike, söz konusu rüyasında deveye binmiş bir adam görmüş, bu adam hızla Mekke'ye gelerek önce Ebtah'ta⁹⁶ sonra Kâbe'de sonra da Ebû Kubeys Dağı'nda etrafında toplananlara üç güne kadar savaşacakları ve vurulup düşecekleri yere koşmalarını söylemiştir. Ayrıca adam, dağdan kopardığı bir kayayı aşağı fırlatmıştır. Aşağıda parçalanan kaya, Mekke'deki bütün evlere dağılmıştır.⁹⁷ Âtike'nin bu rüyası Kureyş'in çok tepkisini çekmiş, hatta onun bu çıkışını bir kadının peygamberlik iddiası olarak algılamışlardır.⁹⁸

Âtike'nin Müslüman olup olmadığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Hz. Peygamber hakkında söylediği övücü beyitler nedeniyle Müslüman olduğuna dair yorumlar yapılmıştır.⁹⁹ Onun Hz. Peygamber için söylediği mersiyelerden biri şudur:

“Ey gözüm! Sağ kaldığın müddetçe

Yaratılmışların en hayırlısı Ahmed'e ağlamakta cömertçe davran

Ey gözüm! Yeryüzünün nuru olan Muhammed'e ağla!

Sicim gibi gözyaşı dök

Muhammed'in musibeti gibisini göremezsiz

Başa gelecek musibet ve görülecek hiçbir bela içinde

....

Öyle ise mübarek, muvaffak ve takva sahibine ağla”

⁹⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 10/46.

⁹⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 10/43-44.

⁹⁶ Ebtah, Mekke ile Mina arasındaki bir vadi olup, mevkiinin tam olarak neresi olduğu hakkında ihtilaf vardır. Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1977), 1/74. Hz. Peygamber'in umretü'l-kazâ, Mekke'nin fethi, Vedâ haccı gibi yolculuklarında Ebtah'ta konaklaması nedeniyle sahâbeden bazıları, burada konaklamayı sünnet kabul etmişlerdir. Detaylı bilgi için bk. Salim Ögüt, “Ebtah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/82-83.

⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, 1/607-608; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 10/44; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 7/183; Mustafa Fayda, “Âtike bint Abdülmuttalib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991). Bu rüya hakkında Amr b. el-Âs şöyle demiştir: “Ben bunların hepsini gördüm. Evimizde Ebû Kubeys'ten yuvarlanan bir kaya parçası gördüm. Bu aslında bir ibretti. Fakat henüz Allah, Müslüman olmamızı dilememiştir ve O, bizim İslâm'a girişimizi dilediği zamana ertelemiştir.” Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzi*, thk. Marsden Jones (London, 1966), 1/29.

⁹⁸ Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzi*, 1/30.

⁹⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 2/283-284; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 7/183; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 8/138.

Bu ve benzeri birkaç mersiyesi daha aktarılmıştır.¹⁰⁰ Bu durumda halasının, Hz. Peygamber'in vefatından sonra hayatını kaybettiği sonucuna ulaşılabilir.

2.2.2. Ervâ

İslâmî dönemde hayatta olan ve -bazı farklı rivayetler bulunsa da- Hz. Peygamber'in, babası Abdullah ile anne bir kardeş olduğu aktarılan diğer bir halası Ervâ'dır.¹⁰¹ Ervâ'nın Müslüman olup olmadığı konusunda farklı rivayetler vardır. İbn İshâk ve bazıları sadece Safiyye'nin Müslüman olduğunu söylerken başka rivayetler Ervâ'nın da Müslüman olduğunu aktarmaktadır.¹⁰² Rivayete göre Ervâ, oğlu Tuleyb'in etkisiyle Müslüman olmuştur. Onun Müslüman olmasını sağlayan olay şu şekilde cereyan etmiştir: Ervâ'nın oğlu Tuleyb, Dâru'l-Erkâm'da Müslüman olduktan sonra annesinin yanına gitmiş ve ona, "Anneciğim! Ben Müslüman oldum. Muhammed'in dinine girdim, ona tâbi oldum." demiştir. Bunun üzerine Ervâ: "Şüphesiz ki senin destek vermene en layık kimse dayının oğludur. Vallahi erkeklerin yapmaya güç yetirdikleri şeyi yapmaya muktedir olsaydık; ona tâbi olurduk ve onu korurduk." Bu sözler her ne kadar İslâm'a girmese de ona karşı ılımlı olduğunu göstermiştir. Bu ılımlı yaklaşımından cesaretle Tuleyb annesine, "Ey anneciğim, senin Müslüman olmana ve ona tâbi olmana engel olan şey nedir? Bak, kardeşin Hamza da Müslüman oldu." deyince Ervâ, "Ben şimdi beklemeliyim. Kız kardeşlerim ne yaparsa, ben de öyle yapar, sonra onlardan birisi olurum." demiştir. Sonra Tuleyb, "Ben Allah'tan, Resûlullah'a gidip Müslüman olmanı, onu tasdik etmeni ve Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet etmeni isteyeceğim." demiştir. Bundan sonra Ervâ, kelime-i şahadet ile Müslüman olmuş ve oğlunu Hz. Peygamber'e yardım etmek ve onun emrine uymak konusunda teşvik etmiştir.¹⁰³ Bir başka sefer Tuleyb, müşriklerden bir grubun Hz. Peygamber'e kötü sözler söylediğini işitmiş ve bir kemik parçası ile içlerindeki Ebû Cehil'e vurup başını yaralamıştır. Bunun üzerine şikayet amacıyla annesi Ervâ'ya gidenler, "Tuleyb dayısının oğluna yardım eder. Ondan kanını, malını esirgemez. Onun en hayırlı günleri Muhammed'e yardımcı olduğu günlerdir." cevabını almışlardır. Bu haberi alan Ebû Leheb, Ervâ'nın yanına gelerek onun, atalarının dinini bırakıp Müslüman olmasına çok şaşırıldığını ifade etmiştir.¹⁰⁴

Ervâ, Mekke döneminde Müslüman olmuş, Medine'ye hicret etmiş ve Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ömer döneminde 15/636 yılında vefat etmiştir.¹⁰⁵ Abdülmuttalib'in diğer kızları gibi onun şiirleri de kaynaklarda yer almaktadır. Hz. Peygamber hakkında söylediği beyitlerden bazıları şunlardır:

Ey Resûlullah! Sen bizim umudumuzdun

Sen bize iyilik ederdin, zulmetmezdin

.....

Hayatına andolsun ki, Peygamber'in ölümüne ağlıyor değilim

¹⁰⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 2/283-284.

¹⁰¹ İbn Seyyidünnâs, 'Uyûnü'l-eser, 2/383; Yavuz, Hz. Peygamber'in Halaları, 56 vd.

¹⁰² İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 7/6.

¹⁰³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 3/114, 10/42-43; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 8/5.

¹⁰⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 10/43; Köksal, Hz. Muhammed ve İslâmiyet / Mekke Devri, 237-238.

¹⁰⁵ Hayreddîn Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 1/290; Selman Başaran, "Ervâ bint Abdülmuttalib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/317.

Lâkin Ey Peygamber! Senden sonra gelecek olan kargaşaya ağlıyorum

.....

Resûlullah'a anam, babam, teyzem, amcam

Özellikle kendi canım, sonra dayım feda olsun

Sabrettin, mesajını sadakatle tebliğ ettin

Dinin gövdesini apaçık ve saf bırakıp gittin.¹⁰⁶

2.2.3. Safiyye

Hiz. Peygamber'in, İslâmî tebliğe muhatap olan ve Müslümanlığı hakkında hiçbir ihtilaf bulunmayan tek halası Safiyye'dir. Safiyye'nin annesi Hâle bnt. Vüheyb'dir ve Hamza, Mukavvim, Hacl adlı kardeşleriyle anne-bir kardeştir.¹⁰⁷ Safiyye, oğlu Zübeyr b. Avvâm ile birlikte ilk Müslüman olanlar arasında yer almıştır. İlk iman edenlerin Mekke'de gördüğü eziyetleri o da görmüştür. Hâşimilere hicret için izin verilince, oğluya birlikte Medine'ye hicret etmiştir.¹⁰⁸ Birçok savaşa katılıp İslâm ordusuna katkı sunan Safiyye'nin, Hiz. Peygamber'in vefatı üzerine söylediği mersiyelerinden biri şudur:

Ey gözüm! En hayırlı ölen ve kaybolana

Gözyaşları dökmede cömert davran ve uykusuz kal

Tut yasını Mustafa'nın

Kastedilmişcesine en acı hüznle kalbe çatıp gelen hüzn...

Ona, şanlı kitapta yazılı olan kader gelip çatığında

Az daha hayatıma son verecektim

Allah'ın kullarına şefkatli ve merhametliydi

Onlar için bir rahmet ve en iyi yol gözeticiydi

Sağ iken de ölü iken de Allah ondan razı olsun

Ebedî kalınacak günde onu cennetle mükâfatlandırısın

Bundan başka mersiyeler de söylemiştir.¹⁰⁹ Safiyye, Hiz. Ömer döneminde 20/640 yılında vefat etmiştir.¹¹⁰

3. ABDÜLMUTTALİB'İN ÇOCUKLARININ, YEĞENLERİ HZ. MUHAMMED HAKKINDAKİ TARTIŞMALARI

¹⁰⁶ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 2/282-283.

¹⁰⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 7/171.

¹⁰⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 8/128.

¹⁰⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 2/284-287.

¹¹⁰ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 7/171; Aynur Uraler, "Safiyye bint Abdülmuttalib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/475-476.

Bu başlık içerisinde, Abdülmuttalib'in çocuklarının Hz. Peygamber'i desteklemek konusunda birbirlerine karşı takındıkları tavırlar incelenecek ve bu tavırlarında asabiyetin etkisi anlaşılmaya çalışılacaktır.

Hz. Peygamber açık davet emrini¹¹¹ aldığı anda bu konuda büyük bir endişeye kapılmış, özellikle de akrabalarını azapla korkutması emrini nasıl yerine getireceği, bu konuda karşılaşacağı tepkiler hususunda büyük bir sıkıntı içerisinde girmiştir.¹¹² Hatta bu nedenle bir ay evinden çıkmadığı aktarılmaktadır. Hz. Peygamber'in evden çıkmadığını gören Safiyye ve diğer halaları onun yanına gelip hâlini sormuşlar, o da Abdülmuttaliboğulları'nı İslâm'a davet etmek istediğini açıklamıştır. Halaları bu konuda onu desteklemişler, fakat Ebû Leheb'i kesinlikle davet etmemesi gerektiğini de eklemişlerdir.¹¹³ Fakat Ebû Leheb'in bu davetlerde yer aldığı ve tüm bu süreci sabote ettiği görülecektir.¹¹⁴ Abdülmuttalib'in kızlarının, henüz açık davetin ilk sürecinde kol kola verip yeğenlerini destekledikleri görülmektedir. Ayrıca bu sırada Ebû Leheb hakkındaki uyarıları, onun atalarının dinine bağlılık konusunda nasıl katı bir tutum içerisinde olduğunu da göstermektedir.

Abdülmuttalib'in çocuklarının yeni din ve yeğenlerinin peygamberliği konusunda ilk tartışmaları, açık davetin emredildiği ve Hz. Peygamber'in bu amaçla hazırladığı yemek daveti sırasında yaşanmıştır. Yemek sonunda akrabalarına yeni dini anlatan Hz. Peygamber, Ebû Leheb'in engellemesi ve insanları kendi aleyhine kışkırtmasıyla karşılaşmıştır. Bu sırada Ebû Tâlib, kardeşi Ebû Leheb'i susturarak Hz. Peygamber'e hitaben şu sözleri söylemiştir: "Bizim katımızda sana yardım etmek kadar sevimli bir şey yoktur. Öğütlerini benimsedik ve kabullendik. Sözlerini tasdik ettik, burada bulunanlar senin atalarının oğullarıdır. Ben de onlardan birisiyim. Yemin olsun ki, senin istediğin şeye onlardan koşacak olanların en hızlısı, en hayırlısı benim. Sen emrolunduğun şeye devam et. Yemin olsun ki, seni korumaktan kaçınmayacağım. Nefsimi Abdülmuttalib'in dininden ayrılmak hususunda bana boyun eğer bulmadım. Artık ben onun öldüğü din üzere öleceğim."¹¹⁵ Görüldüğü üzere bu tartışmada, Hz. Peygamber'in bir amcası onu engellemeye çalışırken, diğeri cesaretlendirip doğru bildiği yolda devam etmesini öğütlemektedir.

Hz. Peygamber'in, akrabalarını yeni dine davet etmek için verdiği davette, Ebû Leheb'in sarf ettiği başka sözler de kaynaklarda yer almıştır. O, "Arkadaşınız size sihir yaptı, hadi dağılın." diyerek topluluğu dağıtmak istemiş, yine Hz. Peygamber'e hitaben, "Bunlar senin halaların ve

¹¹¹ "Yakın akrabaları da uyar (En yakın akrabaları uyarıp korkut)." Şu'arâ, 26/214.

¹¹² İbn İshâk, *es-Sîre*, 126-127.

¹¹³ Köksal, *Hz. Muhammed ve İslâmiyet / Mekke Devri*, 194-195. Hz. Peygamber'in daveti önce yakın akrabalarından olanlara, daha sonra daha uzak akraba ve kabilelere iletmesi anlamlıdır. Zira yakın akraba diğer insanlara ulaşmak için bir basamak hüviyetindeydi. Ayrıca bir insanı daha yakından tanıyan, tavırlarını bilen yakın akrabaların ikna edilmesi daha kolaydır. Bu yüzden Hz. Peygamber, önce yakın akrabalarından başlayarak daveti gerçekleştirmiştir. Bir de aksi yönden olaya bakılırsa yakınlar ve akrabaların inanmaması halinde diğer insanları ikna etmesi zorlaşacaktır. Nitekim müşrikler de bu durumu bildiklerinden Hz. Peygamber'e mani olmak için bunu kullanmışlardır. Hz. Peygamber'in amcası Ebû Leheb'in, onu takip edip davet ettiği kişileri etkilemesi ve bu sırada davet edilen kişilerin, akrabalarının desteklemediği bir kişinin ne kadar güvenilir olabileceğine dair söylemleri bunu açıkça göstermektedir. Ahmet Önkâl, *Rasûlüllah'ın İslâm'a Davet Metodu* (Konya: Esra Yayınları, 1995), 147-148.

¹¹⁴ Hamidullah bu durumu, Ebû Leheb ile Hz. Peygamber arasındaki eskiden beri devam eden yanlış anlamaya dayandırmaktadır. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1995), 1/89. Ancak aralarında çocuklarını evlendirmek üzere iyi ilişkiler bulunduğu düşünüldüğünde bu çok da tutarlı görülmemektedir. Halalarının bu uyarısının, Ebû Leheb'in ataların dinine ve geleneklerine aşırı bağlılığından olduğu tahmin edilmektedir.

¹¹⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-eshrâf*, 1/119.

amcaoğulların. Onlara istediğini söyle. İstersen onları namaza davet et. Ama şunu iyi bil ki, senin için kavmin, bütün Arap topluluklarına karşı koymayı göze alacak değildir. Bütün Kureyşliler ve Araplar üzerine çullanmadan önce, ailenin ve amcaoğullarının seni hapsedmeleri ve esir tutmaları gerekir. Bunu yapmak, onlara diğerlerinden daha kolay gelir. Ey kardeşimin oğlu! Ben senin gibi, kavmine şer ve kötülük getiren başka bir kimse daha görmedim.” demiştir. Bu sözlerle o, kavmini Hz. Peygamber’i hapsedmeleri konusunda uyarmıştır. Aynı amaçla düzenlenen ikinci davette ise Ebû Leheb, yeni dine girdikleri takdirde başlarına gelebilecek fenalıkları sayıp dökerek kabilesini korkutmaya çalışmış, Hz. Muhammed’i korudukları takdirde öldürüleceklerini söylemiştir. Bu sözlere kızan Ebû Tâlib ve Safiyye ona karşı çıkarak susturmuş ve yeğenlerine destek vermişlerdir.¹¹⁶ Ebû Leheb’in bu konuşmalarında, aile fertlerini İslâm’a davet etmekte bir mahzur görmediği, en büyük endişesinin Arap kabileleriyle karşı karşıya gelmek olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda sözü edilen davetler sırasında, Hz. Peygamber’in sadece bu iki amcası bulunmamaktaydı. Hz. Abbas da bu yemeğe katılmış ve Hz. Peygamber’in söylediklerinden haberdar olmuştur. Ancak burada olumlu ya da olumsuz bir tavır bilinmemektedir. Bu, abilerinin yanında küçük olarak söze karışmamasından olabilir. Ancak Ebû Tâlib öldükten ve Ebû Leheb de onu himayeden çıkardıktan sonra Hz. Abbas her daim yeğenini koruyacaktır.¹¹⁷

Ebû Tâlib ile Ebû Leheb’i karşı karşıya getiren bir diğer mesele, boykot sürecidir. Ebû Tâlib, yeğenine hiç kimsenin dokunamayacağını, dokunan olursa fazlasıyla karşılık bulacağını açıkladıktan sonra Kureyşliler, çareyi başka şekillerde yıldırma politikası gütmekte buldular. Bu minvalde aldıkları karar gereği Müslümanlarla bütün ilişkiler kesilecek, alışveriş yapılmayacaktı. Bunun üzerine Ebû Tâlib, Müslümanları Şi’bu Ebî Tâlib’de toplayarak onlara kol kanat gerdi. Sadece o değil, Hâşimoğulları da bu çağrıya uydular ve Hz. Peygamber’i yalnız bırakmadılar. İşte bu süreçte, aynı aileden olmasına rağmen bu meselede onlarla birlikte olmadığını söyleyen Ebû Leheb’dir.¹¹⁸ Hatta Ebû Leheb’in, yalnızca Hâşimoğullarından ayrı olduğunu söylemediği, açıkça diğer Kureyşlilerle aynı görüşleri paylaştığı da söylenmiştir. Sözü edilen boykota, Abdülmuttalib’in Ebû Leheb hariç diğer çocukları da dâhil olmuşlardır. Bunların arasında mü’min olanlar da olmayanlar da bulunmaktaydı.¹¹⁹ Arapların kabilelerine bağlılığa çok önem vermelerine rağmen Ebû Leheb’in yeni dine bakışı, atalarının dini olan putlara tapmak konusundaki ilgisi, bu hassasiyeti yok saymasına sebep olmuştur.

Hz. Peygamber Taif’e gittiğinde “Senin şehir halkın ve kavmin senden yüz çevirmiş biz neden seni alalım.” anlamında cümlelerle karşılaşmıştır.¹²⁰ Bu tavırlar genel olarak Kureyş kabilesi hakkında olsa da Ebû Leheb’in her yerde dile getirdiği, Hz. Peygamber’i yalanlayıcı ve aşağılayıcı sözleri nedeniyle de olmuştur.

¹¹⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/118-119.

¹¹⁷ İbn Sa’d, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 4/7-8; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/253-254; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 3/163.

¹¹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/350-351; İbn Sa’d, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 1/178.

¹¹⁹ Sadece Abdülmuttalib’in çocukları değil, Hâşimoğulları’nın yanı sıra Muttaliboğulları da her ne kadar İslâm’ı kabul etmeseler de, Hz. Peygamber’i korumaya devam ettikleri için boykota maruz kalmışlardır. İbn İshâk, *es-Sîre*, 137; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/230.

¹²⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/237.

Hz. Peygamberle ve Müslümanlarla alakalı olarak Ebû Tâlib ve Ebû Leheb arasındaki bir başka olay ise, tam tersine Ebû Leheb'in Ebû Tâlib'i koruması şeklinde gerçekleşmiştir. Habeşistan'dan dönen Ebû Seleme, kendisini himaye etmesi için Ebû Tâlib'e sığınmıştı. Kabilesi Benî Mahzûm, Ebû Seleme'nin teslim edilmesi isteğini geri çeviren Ebû Tâlib'e: "Yeğenini bizden korudun. Yeğenimizi de mi bize karşı koruyorsun?" demişlerdi. Ebû Tâlib, erkek kardeşinin oğlunu koruduğu gibi kız kardeşinin oğlunu da koruyacağını söyleyince ciddi bir tepki ile karşılaşmıştı.¹²¹ Bu sırada Ebû Leheb, kardeşi Ebû Tâlib'in doğru söylediğini ve onu kendilerine teslim etmeyeceğini ifade etmiştir.¹²² Hatta Ebû Leheb'in sert bir konuşma yaptığı ve şunları söylediği aktarılmaktadır: "Ey Kureyşliler! Allah'a yemin ederim ki, bu ihtiyara çok yüklendiniz. Kavminden olan kimseleri ahd ve emanına almasından dolayı ona daima karşı geliyorsunuz. Allah'a andolsun ki, ya ondan uzak durursunuz veya onun yapmakta olduğu her şeyde ben de onunla beraber olurum, istediğini yapar."¹²³ Ebû Leheb'in bu çıkışı sonucu Ebû Tâlib, kardeşinin artık kendisinin yanında olacağını ummaya başlamıştır.¹²⁴ Çağdaş araştırmacılar, onun buradaki destek veren görüntüsünün sahte olduğunu, boykot sırasında ayrılıkçı tutumundan dolayı bir nevi ailesine kendisini kabul ettirmek için bir göz boyama olduğunu iddia etmektedirler. Zira Ebû Tâlib vefat ettikten sonra kabilenin reisi Ebû Leheb olacaktır.¹²⁵

Ebû Leheb'in, bir diğer kardeşi Hz. Hamza ile de yeğenleri hakkında münakaşaları olmuştur. Ebû Leheb ve yandaşları, Hz. Peygamber'i sindirmek için kapısının önüne insan ve hayvan pislikleri atarlardı. Bir defasında Ebû Leheb yine aynı şeyi yaparken Hamza görmüş ve pislikleri alıp kardeşinin kafasından aşağı boşaltmıştır. Bunun üzerine Ebû Leheb kardeşine hakaret etmiştir.¹²⁶

Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas'ın, Akabe'de Medineli halka söylediği sözler, Hz. Peygamber'i destekleme konusunda asabiyeti açıkça ortaya koymaktadır. O, "... Muhammed aşireti içerisinde insanların en şerefliyelerindendir. Vallahi bizden onun sözü üzere olan da olmayan da itibarı ve şerefi için onu himaye eder."¹²⁷

Abdülmuttalib'in çocuklarının bir araya gelerek Hz. Peygamber'in tebliği nedeniyle tartıştıkları bir diğer hadise, Âtike'nin rüya görmesi meselesidir. Âtike'nin rüyası Mekke'de duyulunca Ebû Cehil Hz. Abbas'a, "Ey Abdülmuttaliboğulları! Erkeklerinizin peygamberlik iddiası ile yetinmediniz mi ki kadınlarınız da peygamberlik iddia ediyor? Âtike'nin rüyası nedeniyle üç gün bekleriz. Eğer üç gün içinde bir şey görülmezse, o zaman bu durum sizin aleyhinize olur. Sizin hakkınızda, Araplar arasında en yalancı aile olduğunuzu yazar ve bu yazıyı asarız." demiştir.¹²⁸ Hz. Abbas, karşılık vermeden orayı terk edince Abdülmuttalib'in bütün oğul ve kızları yanına gelerek onu yadırgamışlar, sessiz kalmasından ötürü kınamışlardır. Hatta rivayete göre ailenin kadınları, "Şu yoldan çıkmış, pis Ebû Cehil'in erkeklerinize dil uzatmasına, sonra da kadınlarınıza dil

¹²¹ İbn İshâk, *es-Sîre*, 145; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/371.

¹²² İbn İshâk, *es-Sîre*, 145.

¹²³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/371.

¹²⁴ İbn İshâk, *es-Sîre*, 145; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/371.

¹²⁵ Martin Lings, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Nazife Şişman (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 99; Kiraz, *Hz. Peygamber'in Amcaları*, 87.

¹²⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/131.

¹²⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 4/7.

¹²⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/609; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 4/27.

uzatmasına ses çıkarmadın, söylediklerine razı oldun, onu susturacak bir şey bulamadın mı?" demişlerdir. Hz. Abbas buna çok sinirlenmiş, üç gün sonra Ebû Cehil'in haddini bizzat bildireceğine dair yemin etmiştir.¹²⁹ Görüldüğü üzere Kureyşliler, Abdülmuttalib'in kızı olan Âtike'nin rüyası hakkında yorumlar yapmışlar, hatta onu peygamberlik iddia etmekle itham etmişlerdir. Bu münakaşa nedeniyle kardeşlerin bir araya gelerek Ebû Cehil'e karşılık verilmesine dair görüş bildirmeleri, yine asabiyet nedeniyledir.

Ebû Leheb'in Bedir Savaşı'na çıkmamasının nedeni olarak, Âtike'nin rüyası gösterilmiştir. O, kervanı korumak için çıkacak olan orduya çağırılınca, "Lât ve Uzzâ'ya yemin olsun ki, ne gelirim, ne de sizinle adam gönderirim." demiştir.¹³⁰ Bu sözler üzerine Ebû Cehil, Ebû Leheb'in de Müslüman olmasından endişe etmiştir. Ebû Leheb'in "Âtike'nin rüyası gerçek oldu." şeklinde sarf ettiği sözler, bu rüyanın etkisinde kaldığının göstergesidir.¹³¹

İbn Kesîr, Ebû Tâlib ve Ebû Leheb hakkında bir değerlendirme yapmış ve her ikisi de Hz. Peygamber'in amcası ve kâfir olmalarına rağmen, Ebû Tâlib'in hafif bir ateşte Ebû Leheb'in ise alevli bir ateşte yanacağını ifade etmiştir.¹³²

Ebû Cehil ve diğer bazı azılı müşrikler, her fırsatta Hz. Peygamber'e eziyet ediyorlardı. Buna dayanamayan halaoğlu Tuleyb, Ebû Cehil'e bir tokat atmıştır. Hatta bunun üzerine yakalanıp bağlanmış, dayısı Ebû Leheb sayesinde kurtulmuştur. Bu olayın yaşanması üzerine Kureyş halkından bazıları annesi Ervâ'ya giderek yaşananları anlatmış, oğlunu şikayet etmişlerdir. Ervâ müşriklere: "Onun en hayırlı günleri dayısının oğlunu koruduğu ve ona yardımcı olduğu günlerdir. Çünkü Muhammed, Allah tarafından hak peygamber olarak gönderilmiştir." deyince şaşırılmışlar, emin olmak için Ervâ'nın da Müslüman olup olmadığını sormuşlar ve olumlu yanıt alınca yapacak bir şey bulamamışlardır. Ervâ'dan ümidini kesen Kureyşliler, Ebû Leheb'e giderek kız kardeşinin Müslüman olduğunu haber vermişlerdir. Bunun üzerine çok sinirlenen Ebû Leheb, Ervâ'nın evine gelerek ona kızmış, atalarının dinini terk ettiği için onu kınamıştır. Bunun üzerine Ervâ, "Beni azarlamayı bırak da git, sen de kardeşinin oğlunun yanında bulun. Ona yardımcı ve destek ol. Ona gelecek tehlikelere engel ol. Bu işi yaparsan sen iyi kimselerden olursun. Şayet başaramazsan kardeşinin oğlu yüzünden suçlu ve kusurlu olursun." demiştir. Ebû Leheb ise, "Yeni bir din uydurmuş olan Muhammed'e uyup da bütün Arap kabileleri karşımıza alacak gücümüz var mı?" diyerek inkârına devam etmiştir.¹³³ Bu diyalogda Ervâ'nın, Hz. Peygamber'e sahip çıkmayı asabiyet gereği gerekli gördüğü, Ebû Leheb'in ise Kureyş kabilesinden korkusundan dolayı bunu reddettiği görülmektedir.

Hz. Peygamber, yakın akrabalarını yeni dine davet etmek için toplandıklarında, kabilelere tek tek isimleriyle seslenmiştir. O, bu sırada Zübeyr b. Avvâm'la birlikte Safiyye'ye de hitap etmiştir, "Ey Muhammed'in kızı Fâtıma! Ey Abdülmuttalib'in kızı Safiyye! Ey Abdülmuttaliboğulları! Ben Allah katında sizin için hiçbir şey yapamam, ama benim malımdan dilediğinizi isteyin." diyerek onu İslâm'a çağırmıştır. Ebû Leheb'in bu toplantıyı sabote ettiğini daha önce söylemiştik. Ebû

¹²⁹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 1/31; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/609.

¹³⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 1/33; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 10/45.

¹³¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 1/33.

¹³² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/104-105.

¹³³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 10/43.

Leheb'in çıkışı ve Hz. Peygamber'e hakaret etmesi üzerine Safiyye, kardeşine karşı çıkıp yeğenini savunmuştur. Bu sırada kardeşine, bazı âlimlerin Abdülmuttalib'in soyundan bir peygamber çıkacağına dair sözler söyledikleri ve bahsettikleri kişinin yeğenleri olduğunu söylemesi dikkat çekicidir.¹³⁴ Ancak Ebû Leheb kız kardeşine, kadınların sözlerinin erkekler için ayak bağı hüviyetinde olduğuna dair bir sözle karşılık vermiştir.¹³⁵ Bu sözler, kadınların görüşünün bazı Arap erkekleri nezdindeki değerini(!) göstermesi bakımından önemlidir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Câhiliye dönemi Arap toplumunun yaşam biçimi kabile üyelerinin birbirlerine sıkı sıkıya bağlanmasını gerektirmekteydi. Bu gerekliliğin bir neticesi olarak bireylerin her koşulda ve ortamda akrabalarını korumasını sağlayan birlik ve dayanışma ruhu olan asabiyet, İslâm'ın ilk döneminde Hz. Peygamber'in tebliği açığa vurması sonrasında en yakın akrabaları olan Abdülmuttalib'in çocukları yani onun amcaları ve halaları arasında farklı şekillerde tezahür etmiştir. Ayrıca Câhiliye toplumunun en çok değer verdiği hasletlerinden biri olarak ataların dinine bağlılık da bu süreçte Hz. Peygamber'in yakın akrabalarında görülmüştür.

Hz. Peygamber ve Müslüman olan akrabaları, (Hz. Peygamber'in temsilcisi olarak gittiği düşünülen Cafer b. Ebî Tâlib hariç olmak üzere) müşriklerin sözlü ve fiilî şiddeti nedeniyle Mekke'den Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalan gruplar arasında yer almamışlardır. Bu, genelde Hâşimoğullarının özelde de Abdülmuttaliboğullarının, asabiyet konusunda ne kadar hassas olduğunu göstermektedir. Bu hassasiyete rağmen onların İslâm'ı kabullenme konusunda biraz daha çekingen davrandıkları söylenebilir. Abdülmuttalib'in çocukları, yeğenleri Hz. Peygamber'i korumak konusunda Ebû Leheb hariç olmak üzere oldukça kararlı davranmış, asabiyet gereği onu yalnız bırakmamışlardır. Aralarından Ebû Tâlib'de hem asabiyet hem de ataların dinine bağlılık duyguları ağır basmış ve o, yeğenini korumasına rağmen toplumun kınamasından endişe ederek İslâm'ı kabul etmemiştir. Ebû Tâlib'in İslâm'a girmeyi reddinde, dinî duygularla ataların dinine bağlılıktan ziyade çevrenin kınamasından endişe etmesinin daha etkili olduğu görülmektedir. Ebû Leheb ise daha çok kibri, nüfuz kaybetme endişesi gibi nedenlerle İslâm'a girmeyi reddetmekle birlikte, asabiyete rağmen yeğeni Hz. Peygamber'i korumamış, hatta ona eziyet edenler arasında yerini almıştır. Bu durumu onun, Kur'an âyetleriyle lanetlenmesini beraberinde getirmiştir. Tebbet Sûresi'nin, Resûl'ün amcası olmasına rağmen Ebû Leheb hakkında nâzil olması, Allah nezdinde asabiyetin hükmü olmadığını apaçık ifadesidir.

Hz. Peygamber'in amcalarından Hz. Hamza'nın İslâm'a girmesi tebliğin ilk yıllarında başlangıçta asabiyetin etkisiyle olmuştur. Ancak daha sonra kalbine iman tam olarak yerleşmiştir. Diğer amcası Hz. Abbas ise daha geç vakitlerde Müslüman olmasına rağmen bizzat Hz. Peygamber'i korumuş, Medine'ye hicret konusunda gerekli teşebbüslerde bulunmuştur.

¹³⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-eshrâf*, 1/119.

¹³⁵ Yavuz, *Hz. Peygamber'in Halaları*, 64.

Abdülmuttalib'in kız çocukları ise her hal ve şartta yeğenlerinin korunmaları gerektiğini düşünmüş ve bu konuda oğullarını veya erkek kardeşlerini etkilemeye çalışmışlardır. Kardeşler arasında yaşanan münakaşalarda Ebû Leheb'in, kadınların sözlerinin erkeklere ayak bağı gibi olduğuna dair sözleri, Arap toplumunda bazı erkeklerin kadınlar hakkındaki düşüncelerinin bir yansımasıdır. Kardeşlerin münakaşalarına bakıldığında, erkek kardeşler arasında bir münakaşa kaydedilmediği, özellikle kız kardeşlerin erkek kardeşleriyle münakaşa ettiği görülmektedir. Mesela Ebû Tâlib'in ölümünden sonra kız kardeşleri, kabilenin reisi olan Ebû Leheb'i, yeğenini koruması yönünde uyarırken, ne Hz. Hamza'nın ne de Hz. Abbas'ın bu konuda bir girişimde bulunduğu bilinmemektedir. Neticede Arap kadınlarının asabiyet gereği aile bireylerini koruma düşüncelerini daha cesurca ifade ettikleri, yeni dine girme konusunda da kız kardeşlerinin kararlarını gözlemledikleri anlaşılmaktadır.

Arap toplumunda asabiyet duygusunun etkisiyle bağlı olunan kabilenin övünmesi/medhi, bu topluluğun üyeleri için doğal bir vazife addedilmekteydi. Kabileyi medhi vazife edinen kabile şairleri ve hatipleri, rakip kabile veya düşmanı zemmetmek için de hicivler söylerlerdi. Billhassa Câhiliye dönemi kadınlarının çok sert biçimde hicvettikleri, bu yüzden erkeklerin onların hicivlerinden korunmaya çalıştıkları bilinmektedir. İşte sözü edilen dönem ve toplumda atalarının dininde kalmakta ısrar eden kadınların kınamaları ve hicivleri de erkeklerin yeni dine girmek konusunda endişe etmelerine sebep olmuştur. Bu durum, Abdülmuttaliboğulları arasında da görülmüştür.

Hz. Peygamber, asabiyet yerine ahlâka, hukuka, adalete ve inanç birliğine dayalı bir toplum inşa etmeye çalışmıştır. Ancak gerektiğinde toplumda yerleşmiş bu anlayıştan İslâm'ın daha fazla kişiye ulaşabileceği düşüncesiyle istifade etmeyi de bilmiştir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Osman. *Hz. Peygamber'in Dedesi Abdülmuttalib ve Halalarının Hayatları*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Ahmed Hilmi, Şehbenderzâde Filibeli. *İslâm Tarihi*. İstanbul: Akpınar Yayınevi, 1987.
- Algül, Hüseyin. "Hamza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/500-502. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Ali, Cevad. *el-Mufasssal fî târîhi kable'l-İslâm*. 9 Cilt. b.y.: y.y., 1993.
- Apak, Adem. *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*. 4 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Apak, Adem. "Kabile Asabiyetinin Mahiyeti Üzerine Değerlendirmeler". *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2017), 76-91.
- Başaran, Selman. "Ervâ bint Abdülmuttalib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/317. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Belâzürî. *Ensâbü'l-Eşrâf*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. 8 Cilt. İstanbul: Dârü't-Tibâati'l-Âmire, 1315.
- Çağrı, Mustafa. "Asabiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/453-455. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Demircan, Adnan. *Cahiliye Araçları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- Derveze, İzzet. *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. çev. Mehmet Yolcu. 2 Cilt. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2. Basım, 2012.
- Diyanet İslâm Ansiklopedisi. "Abbas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/16-17. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Fayda, Mustafa. "Âtike bint Abdülmuttalib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/73. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. "Ebû Tâlib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/237-238. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Gündüz, Mehmet Salih. "Hz. Hamza'nın Hayatı, Kişiliği ve İslam Tarihindeki Yeri". *Süirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2017), 209-240.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 5. Basım, 1995.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed. *Mukaddime*. çev. Zakir Kadiri Ugan. 2 Cilt. İstanbul: y.y., 1991.

- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekkâ vd. Kahire: y.y., ts.
- İbn İshâk. *es-Sîre*. thk. Muhammed Hamidullah. b.y.: y.y., ts.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn b. Şihâbiddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. b.y.: y.y., 1997.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem el-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1994.
- İbn Sa'd. *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001.
- İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî. *'Uyûnü'l-eser fî fûnüni'l-megâzî ve's-şemâil ve's-siyer*. thk. Muhammed el-Îd el-Hatravî vd. 2 Cilt. Medine: Dâru't-Türâs, 1992.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed Muavvaz vd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- İbnü'l-Kelbî, Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed. *Kitâbü'l-Esnâm*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1995.
- Kanarya, Bayram. "Hadislerde Asabiyetin Reddi ve Birlikte Yaşama Ahlakı -Cahiliye Asabiyetinden İslam Toplumuna Doğru-". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 10/3(21) (2018), 831-848.
- Kapar, Mehmet Ali. "Ebû Cehil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/117-118. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kapar, Mehmet Ali. "Ebû Leheb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/178-179. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kiraz, Ömer Faruk. *Hz. Peygamber'in Amcaları*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Koçyiğit, Tahsin. "Asabiyetten Uhuvvete -Medine'de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İslâm Kardeşliğine Dayalı Bir Toplum Oluşturma Stratejisi Üzerine-". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/41 (2015), 9-42.
- Köksal, M. Âsım. *Hz. Muhammed ve İslâmiyet / Mekke Devri*. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1981.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Rifâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/97-98. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Sikâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/177-178. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Lings, Martin. *Hz. Muhammed'in Hayatı*. çev. Nazife Şişman. İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.
- Oflaz, Abdülhalim. "Ebû Leheb ve Hz. Peygamber ile Olan Münasebetleri". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/1 (2020), 167-185.
- Öğüt, Salim. "Ebtah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/82-83. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

- Önkal, Ahmet. *Rasûlüllah'ın İslam'a Davet Metodu*. Konya: Esra Yayınları, 10. Basım, 1995.
- Rubin, Uri. "Ebû Leheb'in Elleri ve Ka'be'nin Ceylanı". çev. Asım Sarıkaya. *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2017), 358-363.
- Uraler, Aynur. "Hz. Peygamber'in Ailesinden Bir Hanım: Halası Safiyye bint Abdülmuttalib". *Diyanet İlmî Dergi* 45/2 (2009), 131-138.
- Uraler, Aynur. "Safiyye bint Abdülmuttalib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/475-476. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Ünal, Ömer. "Ebû Tâlib: Hayatı ve Edebi Kişiliği". *EKEV Akademi Dergisi* 7/17 (2003), 113-132.
- Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer. *Kitâbü'l-Megâzî*. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. London, 1966.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî. *Mu'cemü'l-büldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1977.
- Yavuz, Zeynep. *Hz. Peygamber'in Halaları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yılmaz, Mehmet. "Safiyye bint. Abdülmuttalib'in Şiirlerinde Allah Resûlü'ne Mersiye". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 1033-1064.
- Ziriklî, Hayreddîn. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.